

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra ekonomických teorií

Bakalářská práce

Význam spotřeby v ekonomice

Michal Lehuta

© 2012 ČZU v Praze

ČESKÁ ZEMĚDĚLSKÁ UNIVERZITA V PRAZE

Katedra ekonomických teorií

Provozně ekonomická fakulta

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Lehuta Michal

Veřejná správa a regionální rozvoj

Název práce

Význam spotřeby v ekonomice

Anglický název

Importance of consumption in economy

Cíle práce

Cílem bakalářské práce je stanovit význam spotřeby v ekonomice, určit vliv spotřeby na vývoj HDP a dále analyzovat vývoj spotřebního koše.

Metodika

Základem metodiky je zpracování získaných informací o daném tématu z odborné ekonomické literatury. Pro analytickou část práce budou využívána data ze statistických zdrojů dostupných na internetu.

Harmonogram zpracování

1. zpracování první části - teoretické části: 06/2011
2. dokončení teoretické části: 10/2011
3. zpracování analytické části práce: 1/2012
4. dokončení práce: 3/2012

Rozsah textové části

30 - 40 stran

Klíčová slova

spotřeba, úspory, disponibilní důchod, spotřební funkce, HDP, spotřební koš, agregátní poptávka, agregátní nabídka

Doporučené zdroje informací

BERNANKE, S. Ben; FRANK, H. Robert. *Ekonomie*. Praha: Grada, 2003. 803 s. ISBN 80-247-0471-4.

BRČÁK, Josef; SEKERKA, Bohuslav. *Makroekonomie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010. 292 s. ISBN 978-80-7380-245-5.

HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 3. aktualizované vydání. Praha: C. H. Beck, 2002. 714 s. ISBN 80-7179-681-6.

MANKIW, N. Gregory. *Zásady ekonomie*. Praha: Grada Publishing, 2000. 764 s. ISBN 80-7169-891-1.

SAMUELSON, A. Paul; NORDHAUS, D. William. *Ekonomie*. 17. vydání. Praha: NS Svoboda, 2007. 776 s. ISBN 978-80-205-0590-3.

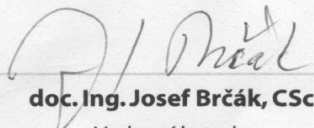
SOUKUP, Jindřich A KOL. *Makroekonomie. Moderní přístup*. Praha: Management Press, 2007. 514 s. ISBN 978-80-7261-174-4.

Vedoucí práce

Brčák Josef, doc. Ing., CSc.

Termín odevzdání

březen 2012

doc. Ing. Josef Brčák, CSc.
Vedoucí katedry

prof. Ing. Jan Hron, DrSc., dr.h.c.
Děkan fakulty

V Praze dne 8.11.2011

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci Význam spotřeby v ekonomice jsem vypracoval samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autor uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 21.03.2012

Poděkování

Tímto bych rád poděkoval panu doc. Ing. Josefu Brčákovi, CSc. za odbornou pomoc a cenné rady, které mi poskytl během zpracování mé bakalářské práce.

Význam spotřeby v ekonomice

Importance of consumption in economy

Souhrn

Spotřeba domácností je jedna ze čtyř složek hrubého domácího produktu, tedy jedním z nejdůležitějších makroekonomických ukazatelů výkonnosti ekonomiky. Teoretická část práce je zaměřena na obecnou charakteristiku spotřeby a úspor, pomocí ekonomických teorií, jenž se snaží definovat chování spotřeby domácností v krátkém a dlouhém období. V praktické části je nejprve popsán vývoj hrubého domácího produktu za posledních 20 let a jak velký vliv měla na tento vývoj samotná spotřeba domácností. Část práce se také zmiňuje o vývoji hrubého disponibilního důchodu, který je hlavním zdrojem úhrady spotřebních výdajů domácností a tvorby hrubých úspor. Analýze je podrobena dále tvorba hrubého fixního kapitálu, která se spotřebou úzce souvisí. Následující kapitola se věnuje výdajům na konečnou spotřebu domácností podle trvanlivosti a účelu. Nakonec dojde k mezinárodnímu srovnání HDP a spotřeby domácností.

Klíčová slova: hrubý domácí produkt, spotřeba, úspory, spotřební funkce, disponibilní důchod, spotřební koš, agregátní nabídka, agregátní poptávka, model AS-AD, hospodářský cyklus, zadluženost domácností

Summary

Consumption of households is one out of four parts of gross domestic product, thus the most important macroeconomics indicators of economy productivity. Theoretical section of this work is focused on general consumption and savings description, using economic theory, in order to define consumption behavior in short and long term. The practical part first describes the development of gross domestic product over the past 20 years and how much influence had on this development actual households consumption. Part of this work mentions about development of gross disposable income, which is the main source of payment for consumable households expenditure and gross savings formation. The subject of analysis is subjected to gross fixed capital formation, as well, which is closely related. The following chapter is devoted to final households consumption

expenditure sorted by durability and purpose. Finally, there is an international comparison of GDP and households consumption.

Key words: gross domestic product, consumption, savings, disposable income, consumer basket, aggregate supply, aggregate demand, AS-AD model, business cycle, households indebtedness

Obsah

1.	Úvod.....	10
2.	Cíl práce a metodika	11
3.	Význam a definice HDP	12
3.1.	Hrubý národní produkt	12
3.2.	Čisté ekonomické bohatství NEW	13
3.3.	Měření hrubého domácího produktu	13
3.4.	Cenové indexy.....	15
4.	Spotřeba, důchod a úspory	17
4.1.	Keynesova teorie spotřeby	17
4.2.	Spotřební funkce	18
4.3.	Model mezičasové volby.....	19
4.4.	Hypotéza životního cyklu	20
4.5.	Hypotéza permanentního důchodu.....	21
4.6.	Doplnění Keynesovy funkce spotřeby	22
4.7.	Keynesovo pojetí úspor	23
5.	Výdajový model s multiplikátorem	25
5.1.	Dvousektorový model	25
6.	AS-AD model	27
6.1.	Agregátní poptávka	27
6.1.1.	Změny agregátní poptávky	28
6.2.	Agregátní nabídka	29
6.3.	Dlouhé období.....	29
6.4.	Krátké období.....	30
6.4.1.	Změny agregátní nabídky	32
6.5.	Makroekonomická rovnováha.....	32
7.	Hospodářský růst a cykly.....	34
7.1.	Charakteristika hospodářského cyklu	34
7.2.	Typy hospodářských cyklů	35
8.	Vývoj hrubého domácího produktu v ČR.....	37
8.1.	Vývoj důchodu, spotřeby a úspor domácností	40
8.2.	Zadluženost českých domácností	43
9.	Vývoj struktury spotřeby domácností.....	45
9.1.1.	Potraviny, nealkoholické nápoje.....	45
9.1.2.	Alkoholické nápoje a tabák.....	46
9.1.3.	Odívání a obuv.....	46
9.1.4.	Bydlení, voda, energie a paliva.....	46
9.1.5.	Bytové vybavení, zařízení domácností	47
9.1.6.	Zdraví.....	47
9.1.7.	Doprava.....	47
9.1.8.	Pošty a telekomunikace	47
9.1.9.	Rekreace, kultura a sport	48
9.1.10.	Vzdělávání.....	48
9.1.11.	Stravovací, ubytovací služby	48
9.1.12.	Ostatní zboží a služby	49
9.2.	Spotřeba domácností z pohledu sociálního vývoje	49
10.	Mezinárodní srovnání HDP	51

10.1.	Mezinárodní srovnání spotřeby domácností.....	52
11.	Závěr	55
12.	Seznam použitých zdrojů.....	57
13.	Přílohy.....	59

Seznam obrázků

Obrázek 1	Keynesova funkce spotřeby.....	18
Obrázek 2	Hypotéza životního cyklu.....	20
Obrázek 3	Změny Keynesovy funkce spotřeby.....	22
Obrázek 4	Vztah Keynesovy funkce spotřeby a úspor	23
Obrázek 5	Determinace rovnovážného produktu.....	26
Obrázek 6	Křivka agregátní poptávky.....	27
Obrázek 7	Agregátní nabídka v dlouhém období.....	29
Obrázek 8	Agregátní nabídka v krátkém období.....	30
Obrázek 9	Dlouhodobá ekonomická rovnováha.....	32
Obrázek 10	Krátkodobá ekonomická rovnováha.....	33
Obrázek 11	Průběh hospodářského cyklu.....	34

Seznam tabulek

Tabulka 1	Vývoj HDP a jeho složek (mil. Kč)	39
Tabulka 2	Vývoj disponibilního důchodu, úspor a spotřeby domácností.....	41
Tabulka 3	Tvorba hrubého fixního kapitálu - věcná struktura (v mil. Kč, b.c.).....	42
Tabulka 4	Nominální HDP vybraných zemí za rok 2010.....	51
Tabulka 5	HDP na obyvatele podle standardu kupní síly za rok 2010.....	52
Tabulka 6	Podíl výdajů na konečnou spotřebu domácností a neziskových institucí sloužících domácnostem k HDP za rok 2010.....	53

Seznam grafů

Graf 1	Vývoj HDP v ČR (meziroční změny).....	37
Graf 2	Vývoj podílu jednotlivých složek HDP v ČR.....	39
Graf 3	Vývoj disponibilního důchodu, úspor a spotřeby domácností.....	41
Graf 4	Srovnání míry úspor domácností ve vybraných zemích.....	42
Graf 5	Srovnání relativní zadluženosti ČR a vybraných zemí (%).....	44
Graf 6	Výdaje na konečnou spotřebu domácností podle trvanlivosti (b.c.).....	45
Graf 7	Vývoj čistých peněžních vydání na osobu (Kč).....	49
Graf 8	Struktura výdajů na konečnou spotřebu domácností podle účelu v ČR (2010).....	54
Graf 9	Struktura výdajů na konečnou spotřebu domácností podle účelu v EU 27 (2010).....	54

1. Úvod

Spotřeba domácností hraje klíčovou roli v ekonomikách států celého světa. Společně s vládními výdaji, investicemi a čistým exportem tvoří hrubý domácí produkt. Spotřební výdaje domácností tvoří největší a rozhodující složku tohoto ukazatele, i když jejich podíl na HDP se liší stát od státu. Vyspělejší ekonomiky, tzn. země s nejvyšším HDP na osobu mívají zmíněný podíl ani ne poloviční, zatímco u méně rozvinutých států je výrazně nadpoloviční. K realizaci spotřeby je nutné disponovat disponibilním důchodem, jenž plyne domácnostem z vlastnictví výrobních faktorů, a z kterého jsou hrazeny daně nebo je jeho část užitá k tvorbě úspor. Výše disponibilního důchodu není jediným faktorem určující spotřebu domácností. Tím může být i bohatství, preference a očekávání spotřebitelů, fiskální či monetární politika. Spotřebu domácností se pak snaží popsat jednotlivé teorie, jako je Keynesova teorie spotřeby, podle které se spotřeba rozlišuje na autonomní a indukovanou složku. První z nich není podmíněna úrovní disponibilního důchodu, ta druhá naopak je. K vysvětlení dlouhodobého vývoje spotřeby byly ekonomy vytvořeny další tři modely orientované na chování spotřebitele během různých etap jeho života.

2. Cíl práce a metodika

Cílem této bakalářské práce je objasnit význam a vliv spotřeby domácností v ekonomice a jak výrazně ovlivňuje vývoj hrubého domácího produktu. Dalším cílem je podrobný popis struktury spotřeby tuzemských domácností. Nelze opomenout ani vliv hrubého disponibilního důchodu na spotřební výdaje domácností a s tím spojené zadlužování se českých rodin. Nakonec dojde na mezinárodní srovnání HDP a spotřeby domácností. Cílem literární rešerše je definovat HDP a metody jeho měření. Dále vysvětlit vzájemnou provázanost spotřeby, disponibilního důchodu a úspor v krátkém období, pomocí keynesiánské spotřební a úsporové funkce. V dlouhém období je pak spotřební chování jednotlivců charakterizováno modelem mezičasové volby, životního cyklu a permanentního důchodu. Na modelovém příkladě dvousektorové ekonomiky je cílem znázornit, jak spotřební a investiční výdaje, které determinují rovnovážný produkt. Poté je důležité si vysvětlit, jak je dosaženo makroekonomické rovnováhy tentokrát na modelu AS-AD a nakonec charakterizovat hospodářský cyklus.

Základem metodiky bude rozsáhlé studium odborné a relevantní literatury ekonomického směru domácích a zahraničních autorů. Následovat bude shrnutí získaných informací do srozumitelné a logické formy. Klíčové údaje určené pro analytickou část budou pořízeny zejména z publikací a databází Českého statistického úřadu, jeho evropské obdoby Eurostatu, dále z internetových stránek Ministerstva financí ČR a World Bank Group. Vybraná statistická data budou, za účelem přehlednosti, zpracována do grafické podoby.

3. Význam a definice HDP

Hrubý domácí produkt je považován ekonomy za jeden z nejdůležitějších makroekonomických konceptů, využíváný především k měření celkové aktivity a výkonnosti ekonomiky. HDP ukazuje sílu ekonomiky různých států a umožňuje jejich mezinárodní srovnání. Pomocí HDP na hlavu lze určit i ekonomickou úroveň jednotlivých zemí. Dále poskytuje údaje o tom, v jaké fázi hospodářského cyklu se ekonomika nachází, což slouží jako základ pro rozhodování ekonomických subjektů, ohledně přijímání ekonomických opatření.

HDP ščítá všechny druhy hmotných i nehmotných statků, vyrobených v dané ekonomice a za vymezené časové období, v jejich tržních cenách. Nicméně existují statky, jenž jsou produkovány a prodávány pololegálně či ilegálně a jejich zahrnutí do HDP by bylo příliš obtížné. Stejně tak je z HDP vyloučena neohlášená ekonomicky produktivní činnost obyvatelstva, jenž není součástí trhu, a tudíž není státem podchycena a zdaněna. Dále je nutné se vyhnout započítávání polotovarů, tj. mezistatky, který byly vyrobeny a současně spotřebovány v tomtéž období. Započítávány jsou pouze statky finální, tedy zboží a služby, které byly nakoupeny a užívány konečnými spotřebiteli. Pouze hodnota takového finálního statku je uvedena v hrubém domácím produktu, čímž se vyhneme opakovanému započítávání (Mankiw, 2000, s. 471-473).

Vše výše zmíněné, lze shrnout do jedné konkrétní definice. Bernanke, Frank (2003, s.450) píší: „*Hrubý domácí produkt je tržní hodnota finálních statků vyrobených v zemi za dané časové období.*“ Podle Holmana (2002), ale neznamená růst HDP pouze zvýšení množství produkováných statků, ale také zlepšování jejich kvality, čímž se rovněž zvyšuje užitek pro spotřebitele.

3.1. Hrubý národní produkt

Hrubý národní produkt je alternativním ukazatelem ekonomické aktivity státu, který narozdíl od HDP, nehledí na geografické umístění hospodářských subjektů, ale bere v potaz národní příslušnost výrobních faktorů, které jsou ve vlastnictví rezidentů doma, ale i v zahraničí. HNP zjistíme tak, že se od HDP odečtou důchody z výrobních faktorů zahraničních vlastníků, získaných na území daného státu a přičtou se důchody z výrobních

faktorů domácích subjektů, získaných v zahraničí. V jednotlivých zemích pak HNP může převyšovat HDP a naopak.

3.2. Čisté ekonomické bohatství NEW

HDP není dokonalým ekonomickým ukazatelem, opomíjí totiž některé ekonomické činnosti, které lidé provádějí mimo oficiální trh či ilegální produkci, což ale nesnižuje jejich významnost. To vedlo ekonomy k vytvoření jiného alternativního ukazatele nazvaného čisté ekonomické bohatství NEW.

Činnosti a jejich hodnoty nezahrnuté v HDP:

- Hodnota statků vyrobených stínovou ekonomikou, např. ilegálně vytvořené produkty a činnosti, při kterých se lidé vyhýbají placení daní.
- Hodnota zboží a služeb, námi vyrobených a spotřebovaných, které neprocházejí trhem.
- Volný čas je aktivitou, jehož hodnota lze ztěží ocenit, proto není uváděna v HDP, přesto se projeví ve vyšším blahobytu.
- Ceny zboží a služeb pokaždé nereflektují změnu jejich kvality, zejména v delším časovém období.

Výše uvedené nedostatky byly důvodem pro vytvoření alternativního ukazatele NEW – čisté ekonomické bohatství (Brčák, Sekerka, 2010, s. 24-25). Schéma výpočtu tohoto agregátu vypadá následovně:

NEW = HDP + hodnoty vyjmenovaných činností – negativní externality, snižující kvalitu života

3.3. Měření hrubého domácího produktu

Holman (2004, s. 19) zmiňuje tři odlišné metody měření HDP:

- výdajová metoda,
- důchodová metoda,
- výrobková metoda.

Hrubý domácí produkt je výdajovou metodou měřen nepřímou součtem výdajů domácností na spotřebu C, hrubých soukromých investic firem a domácností I, dále vládních výdajů na nákup finálních statků G a čistého exportu NX.

Vztah mezi HDP a výdaji na statky lze vyjádřit rovnicí:

$$\text{HDP} = C + I + G + \text{NX}$$

- Výdaje na spotřebu představují výdaje domácností za nákup statků krátkodobé a dlouhodobé spotřeby a služeb.
- Investice firem zahrnují výdaje na fixní kapitál (stroje, budovy apod.) a výdaje v podobě zásob, respektive změnami ve stavu zásob surovin, nedokončené a hotové produkce. Hrubé investice jsou souhrnem investic restitučních, jejichž cílem je nahrazovat amortizaci budov a výrobních zařízení, a čistých, jenž rozšiřují produkční kapacity. Započítáme-li pouze čisté investice, které získáme odečtením amortizace od investic hrubých, do celkého agregátu, výsledkem bude čistý domácí produkt.
- Vládní nákupy zboží a služeb jsou jednou ze dvou složek veřejných výdajů, druhou složkou jsou transferové platby, jsou výdaje státu jejichž cílem není pořízení statků, ale představují jednostranné platby vlády v podobě penzí, stipendií, podpor v nezaměstnanosti a dalších sociálních dávek. Zdrojem transferových plateb jsou příjmy z daní a proto jsou transfery nástrojem přerozdělování národního důchodu. Charakteristickým znakem transferů je, že vláda nezíská nazpátek za tyto platby žádnou protihodnotu.
- Čistý export znamenají výdaje zahraničních subjektů. Jedná se o rozdíl mezi exportem, tedy prodejem finálních statků do zahraničí, a importem, tj. nákupem zahraničních statků domácími sektory. Výsledná hodnota může být jak záporná, snižující HDP, tak kladná, HDP zvyšující. (Jurečka, Jánošíková., 2009, s. 11-13).

Důchodovou metodou se HDP počítá jako suma důchodů za práci, zahrnující mzdy, platy a příjmy výrobních faktorů a důchodů plynoucích z fyzického a nehmotného kapitálu, sestávající z rent, zisků, úroků a poplatků z patentů či autorských práv (Bernanke, Frank, 2003, s. 458-459).

Výrobní metoda (metoda přidané hodnoty) zohledňuje hledisko tvorby produktu a spočívá v tom, že na každém stupni produkce odečteme hodnotu meziprojektu od hodnoty prodeje produktu. Tento rozdíl pak tvoří přidanou hodnotu, která odpovídá

hodnotě finální produkce ve sledovaném období. Sečtením všech přidaných hodnot získáme hodnotu HDP (Krameš, 2008, s.16).

3.4. Cenové indexy

K zachycení vývoje cen a jejich vlivu na ekonomické ukazatele jsou využívány cenové indexy, pomocí nichž měříme cenovou hladinu (P). Ekonomové rozlišují tři cenové indexy:

- implicitní cenový deflátor HDP (IPD),
- index spotřebitelských cen (CPI),
- index cen výrobců (PPI).

Implicitní cenový deflátor HDP (IPD) slouží pro přepočítání nominálního HDP na jeho reálnou hodnotu. Oproti CPI a PPI zahrnuje cenový deflátor všechny statky vyrobené v ekonomice a používá váhy běžného období.

Jak už jsme poznali, hrubý domácí produkt je definován v tržních cenách za určité období. V tomto případě získáme nominální domácí produkt. Velikost nominálního produktu je ovlivněna nejen změnami tržních cen, ale i změnou množství produkce. Chceme-li zjistit jaké množství zboží a služeb bylo v dané zemi skutečně vyrobeno, je nutné vyloučit změny v tržních cenách. Toho dosáhneme tak, že letošní produkci, budeme oceňovat v cenách základního období. Tímto způsobem získáme reálný domácí produkt (Brčák, Sekerka, 2010, s. 28).

Index spotřebitelských cen (CPI) měří změny cen zboží a služeb, pořízených spotřebiteli. Jak název napovídá CPI neměří změny cen všech statků, ale pouze vybrané ceny, vstupující do výdajů domácností. Výběr zboží a služeb určuje statistický úřad na základě tzv. statistiky rodinných účtů. Výsledkem je spotřební koš, který v České republice zahrnuje 729 položek roztríděných do 12 skupin. Jednotlivé položky mají pro období platnosti (obvykle 5-6 let) spotřebního koše přidělenou fixní váhu. Váhy v jednotlivých skupinách určují, jak velká část výdajů je vynaložena spotřebiteli na nákup určité skupiny zboží a služeb (Soukup a kol., 2007, s. 304).

Index spotřebitelských cen není dokonalým měřítkem životních nákladů. Mankiw (2000, s. 488-490) upozorňuje na některé problémy CPI. Jeden z problémů vzniká při zavádění nových druhů statků do spotřeby. Přestože se mohou velkou měrou podílet na

výdajích spotřebitelů, jsou případně zahrnuty do spotřebního koše až při jeho aktualizaci. Dalším problémem je substituční zkreslení. Ceny statků se nevyvíjejí proporcionálně a spotřebitelé na cenové změny reagují změnou preferencí, kupují statky, které stojí relativně méně. Index tak nadhodnocuje změnu cenové hladiny, opomíjením tohoto efektu. Posledním nedostatkem je neměřitelnost kvalitativních změn. Za předpokladu, že se kvalita výrobku každoročně zvyšuje, klesají životní náklady, navzdory konstantním cenám těchto statků. Obdobně je tomu u poklesu kvality, kdy životní náklady spotřebitelů rostou.

Index cen výrobců (PPI) vypovídá převážně o dopadu inflace na konkurenceschopnost domácích výrobců v komparaci se zahraničními producenty. Koš tohoto indexu je odlišný od spotřebního koše indexu spotřebitelských cen (Holman, 2002, s. 541).

4. Spotřeba, důchod a úspory

Spotřeba domácností tvoří největší a rozhodující složku hrubého domácího produktu. Soukup a kol. (2007, s. 51) dělí spotřebu domácností na tři kategorie:

- statky krátkodobé spotřeby, tzv netrvanlivé výrobky, jako jsou např. potraviny, oblečení, kosmetika atd.;
- statky dlouhodobé spotřeby, tedy trvanlivé výrobky používané po dobu delší než jeden rok, zahrnující elektroniku, automobily, vybavení domácností apod.;
- služby, kam patří poradenství, školství, doprava, aj.

Každý člověk je spotřebitel, lišíme se pouze v tom, na jaké finální statky a služby vynaložíme náš disponibilní důchod, popřípadě jakou část z tohoto důchodu uspoříme.

Důchod, spotřeba a úspory jsou tedy vzájemně provázány. Osobní úspory jsou částí disponibilního důchodu, která není domácnostmi spotřebována, přesněji řečeno, úspory jsou rozdíl mezi důchodem a spotřebou. Disponibilní důchod získáme odečtením daní a přičtením transferových plateb vlády k běžnému důchodu (Samuelson, Nordhaus, 2007, s. 448-449).

4.1. Keynesova teorie spotřeby

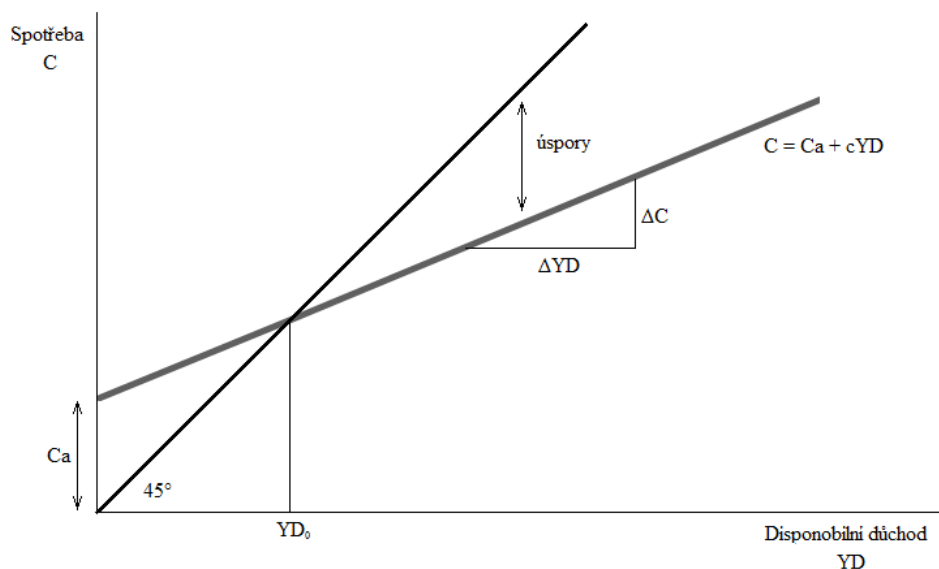
Spotřeba (C) je tvořena dvěma základními složkami. První složkou je autonomní spotřeba (C_a), která je závislá na jiných faktorech, než je samotná úroveň disponibilního důchodu. Neboť i v případě nulového důchodu domácnosti vynakládají spotřební výdaje na nezbytné statky jako jsou potraviny, nájem a další. Tato spotřeba je financována z dřívějších úspor, prodeje majetku, sociálních podpor či z úvěrů. Tyto výdaje ovlivňují bohatství domácností, jejich budoucí očekávání, preference nebo změny úrokové míry. Druhou složkou je spotřeba indukovaná (c_{YD}), jejíž výše je na důchodu závislá. Indukovaná spotřeba vyjadřuje, že s rostoucím důchodem porostou i spotřební výdaje. Indukovaná spotřeba se získá vynásobením mezního sklonu ke spotřebě (c) disponibilním důchodem (YD) (Brčák, Sekerka, 2010, s. 48-49).

Tento vztah je vyjádřen rovnicí: $C = C_a + c_{YD}$

4.2. Spotřební funkce

Spotřební funkce je dána vztahem mezi spotřebou a disponibilním důchodem. Jak se můžeme přesvědčit na obrázku 1, výdaje na spotřebu rostou se zvýšením disponibilního důchodu, avšak pomaleji než důchod.

Obrázek 1 Keynesova funkce spotřeby

Zdroj: Soukup, Jindřich a kol.. Makroekonomie. Praha: Management press, 2007

Na vodorovné ose je vynesena disponibilní důchod a spotřeba na ose vertikální. Přímka, vycházející z počátku grafu pod úhlem 45° , slouží k určení, zda-li jsou spotřební výdaje menší, rovny nebo větší než úroveň disponibilního důchodu. V bodě YD_0 , kde křivka 45° protíná spotřební funkci C , je disponibilní důchod spotřebován celý. Při disponibilním důchodu nižším jsou spotřební výdaje domácností vyšší než důchod. Zatímco při vyšším disponibilním důchodu YD_0 je spotřeba nižší než důchod.

Mezní sklon ke spotřebě (MPC, c) určuje sklon přímky spotřební funkce a udává, jak se změní celkové spotřební výdaje, v případě změny disponibilního důchodu o jednotku. Podílem celkových spotřebních výdajů (C) disponibilním důchodem (YD), získáme průměrný sklon ke spotřebě (APC). Přítomnost autonomní složky spotřebních výdajů způsobuje, že průměrný sklon ke spotřebě z disponibilního důchodu je větší než mezní sklon ke spotřebě. (Krameš., 2008, s. 25).

J. M. Keynes spolu s jeho následovníky předpokládali, že s růstem národního důchodu dochází k poklesu podílu spotřeby na národním důchodu. Avšak tyto názory vyvrátil ekonom Simon Kuznets, který zkoumáním dlouhodobých dat (v letech 1869-1958) zjistil, že i navzdory růstu reálného důchodu, zůstal podíl spotřeby na národním důchodu prakticky konstantní. Tyto výzkumy byly důkazem o nefunkčnosti keynesiánské spotřební funkce. Nicméně mnozí ekonomové používají keynesiánskou spotřební funkci alespoň pro krátké období. Zatímco pro vysvětlení dlouhodobé spotřební funkce jsou používány zejména tyto modely (Holman, 2004, s. 36):

- Fisherův model mezičasové volby,
- Modiglianiho-Brumbergova hypotéza životního cyklu,
- Friedmanova hypotéza permanentního důchodu.

4.3. Model mezičasové volby

Tento model popisuje, jak se člověk rozhoduje mezi spotřebou během různých období jeho života. Uvažujeme pouze rozhodování mezi spotřebou v přítomnosti, tedy ve spotřebitelově aktivním věku, a budoucnosti, tím je myšleno jeho stáří. Předpokládáme, že roční důchod v aktivním věku bude vyšší než roční důchod ve stáří. Nižší důchod v penzijním věku sníží jeho spotřebu v tomto období. Záměrem spotřebitele je rovnoměrně rozložená celoživotní spotřeba. Toho dosáhne spořením v jeho aktivním věku (Brčák, Sekerka, 2010, s. 50).

Holman (2004, s. 41) také dodává: „*Fischerův model mezičasové volby ukazuje, že přítomná spotřeba je ovlivněna nejen přítomným důchodem, ale též očekávaným budoucím důchodem a úrokovou mírou.*“ Důvodem proč změna úrokové míry ovlivňuje přítomnou spotřebu, jsou dva efekty.

Substituční efekt vychází z toho, že úrok je nákladem obětované příležitosti. Budeme-li preferovat přítomnou spotřebu před úspory, obětujeme tak úrok plynoucí z úspor. Vyšší úroková míra de facto zdraží přítomnou spotřebu, a proto spotřebitel sníží svojí přítomnou spotřebu a zvýší úspory.

Důchodový efekt vychází z toho, že úrok je také důchodem. Vyšší úroková míra zvyšuje důchod, proto spotřebitel zvyšuje svojí přítomnou i budoucí spotřebu. Oba efekty působí na přítomnou spotřebu protichůdně. Nelze jednoznačně konstatovat, jak bude

ovlivněna přítomná spotřeba jednotlivce při změně úrokové míry (Brčák, Sekerka, 2010, s. 51).

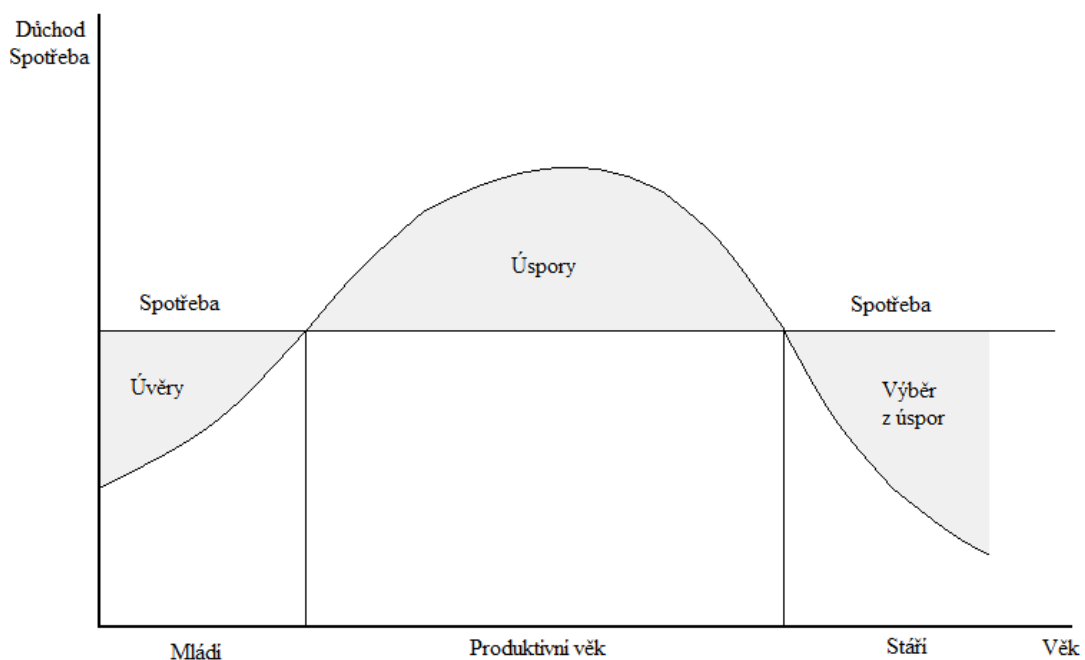
Na agregátní úrovni se důchodové efekty v podstatě ruší. Lidé, kteří si pro pokrytí své spotřeby půjčují, potřebují na druhé straně někoho, kdo spoří. Důchodový efekt u věřitelů zapříčiní růst jejich spotřeby. Zatímco dlužníkům placené úroky snižují důchody a tím pádem důchodový efekt způsobí pokles jejich spotřeby. Substituční efekt je u dlužníků i věřitelů pokaždé negativní. Neboť dopad růstu úrokové míry vyvolá u dlužníků pokles spotřeby, kdežto u věřitelů, bude nejednoznačný. (Soukup a kol., 2007, s. 64).

Brčák, Sekerka (2010, s. 52) tedy tvrdí, že: „U agregátní spotřební funkce můžeme brát do úvahy jen substituční efekt úrokové míry. Proto je vztah mezi agregátní spotřebou a úrokovou mírou nepřímo úměrný.“

4.4. Hypotéza životního cyklu

Hypotézu životního cyklu rozpracovali na začátku druhé poloviny 20. století Franco Modigliani, Richard Brumberg a Albert Ando. Předpokladem hypotézy je, že člověk se snaží rovnoměrně rozložit svoji spotřebu během všech období života, tedy v mládí, produktivním věku a stáří, jak je to znázorněno na obrázku 2.

Obrázek 2 Hypotéza životního cyklu

Zdroj: Soukup, Jindřich a kol.. Makroekonomie. Praha: Management press, 2007

V mladém věku má zpravidla člověk důchod nižší než je jeho spotřeba, proto si na svoji spotřebu musí půjčovat. V produktivním věku svou spotřebu už nijak výrazně nezvyšuje, je to dáno tím, že splácí dluhy z mládí a část úspor odloží na stáří. V této poslední fázi života už nemusí spotřebu příliš snižovat, protože je financována mimo jiné i z úspor (Soukup a kol., 2007, s. 64).

Představme si, jaké dopady bude mít hypotéza životního cyklu na makroekonomické úrovni. V zemích, kde převládá obyvatelstvo v produktivním věku dochází k růstu podílu úspor domácností na národním důchodu. Naproti tomu, k poklesu podílu úspor domácností a růstu podílu spotřeby na národním důchodu by docházelo v případě stárnutí populace (Holman, 2004, s. 42).

Platnost některých předpokladů, na nichž je založena hypotéza životního cyklu, je často kritizována. Za reálných podmínek lidé nedokáží odhadnout délku svého života, průběh své kariéry a s tím související výši disponibilního důchodu nebo spotřebu během hospodářského cyklu. Existuje i riziko neochoty bank půjčit mladým lidem na jejich spotřebu a v neposlední řadě se lišíme ve způsobu života a mentalitě (Brčák, Sekerka, 2010, s. 53).

4.5. Hypotéza permanentního důchodu

K vysvětlení dlouhodobé funkce spotřeby lze použít i hypotézu permanentního důchodu, jenž vyslovil v roce 1957 americký ekonom Milton Friedman.

Soukup a kol. (2007, s. 70) tvrdí, že permanentní důchod je průměrný dlouhodobý očekávaný důchod, jež závisí na očekávaném důchodu z práce, ale také na očekávaném důchodu z držných aktiv. Rozhodující jsou pak očekávání spotřebitelů ohledně těchto dlouhodobých důchodů.

Holman (2004, s. 45) píše: „*Člověk mění spotřebu pouze v reakci na takové změny důchodu, které považuje za permanentní. Na ty změny důchodu, které jsou přechodné, spotřeba nereaguje. Přechodný přírůstek důchodu člověk raději celý uspoří jako rezervu pro možný budoucí pokles důchodu.*“ Důchod tedy sestává z permanentní a přechodné složky.

Vysvětleme si, jak hypotéza permanentního důchodu vysvětluje rozdíly v průběhu krátkodobé a dlouhodobé spotřební funkce.

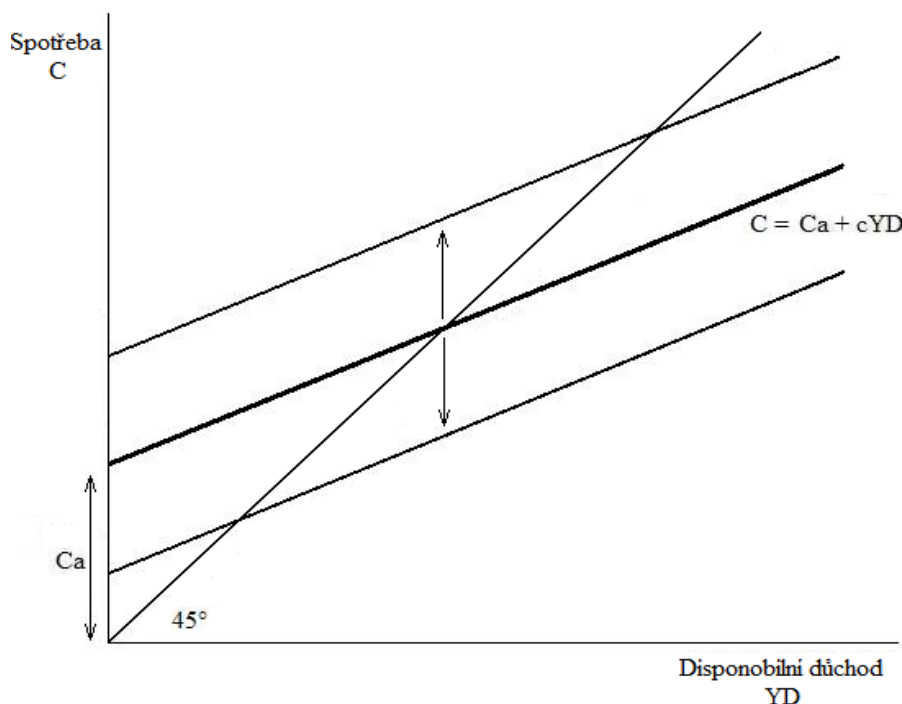
Krátkodobá spotřební funkce ukazuje závislost mezi spotřebou člověka a jeho běžným důchodem. Spotřeba není reakcí na změny běžného důchodu, nýbrž je ovlivněna pouze změnami permanentního důchodu. Spotřebitel rozlišuje přechodné a stálé změny důchodu. Přebytek přechodně navýšeného důchodu uspoří, s úmyslem pokrýt potencionální ztráty v nadcházejících letech. Změna spotřeby nastane jedině tehdy, když změny důchodu jsou způsobené stálými vlivy. Takové změny v důchodu lze více méně pokládat za permanentní

To je důvod, proč v krátkém období má sklon ke spotřebě klesající tendenci, přičemž v dlouhém období je sklon ke spotřebě stálý. Ekonomové totiž sledují vztah mezi spotřebou a běžným důchodem. V krátkém období je v běžném důchodu zahrnuta permanentní i přechodná část, zatímco v dlouhém období pozorujeme jenom změny permanentního charakteru (Brčák, Sekerka, 2010, s. 53).

4.6. Doplnění Keynesovy funkce spotřeby

V následující části budou aplikovány některé rysy zmíněných v teorii životního cyklu a permanentního důchodu na původní Keynesova teorii spotřeby. Na obrázku 3 je zachycena Keynesova agregátní křivka spotřeby pro krátké období.

Obrázek 3 Změny Keynesovy funkce spotřeby

Zdroj: Soukup, Jindřich a kol.. Makroekonomie. Praha: Management press, 2007

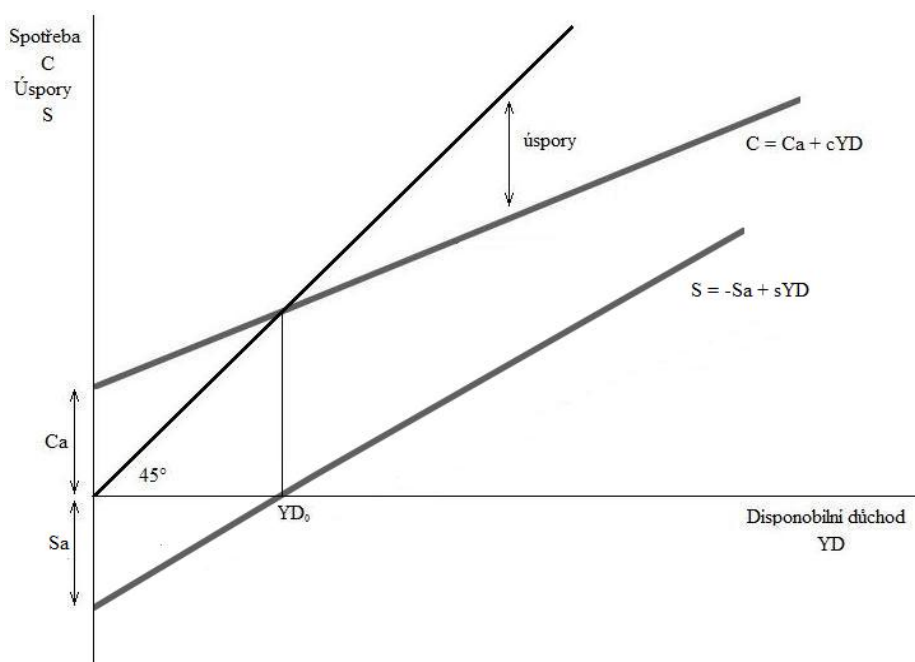
Nejdříve si znázorníme jak se projeví změny bohatství v Keynesově funkci spotřeby. Vlivem růstu bohatství se křivka spotřeby přesune nahoru, spolu s tím se zvýší autonomní spotřeba C_a a také porostou výdaje na spotřebu financované z disponibilního důchodu YD . Směrem dolů se křivka spotřeby posune při poklesu bohatství.

Nyní se zmíníme o vlivu úrokové míry na Keynesovu funkci spotřeby. Podle Holmana (2002, s. 448) má úroková míra vliv na rozhodnutí člověka o tom, v jakém poměru rozdělí disponibilní důchod mezi spotřebu a úspory. Jak bylo uvedeno v modelu mezičasové volby, růst úrokové míry snižuje současnou hodnotu příjmů a tím i spotřebu. To má za následek posun křivky spotřeby rovnoběžně dolů. Zato při snížení úrokové míry se křivka spotřební funkce posune vzhůru (Soukup a kol., 2007, s. 72-73).

4.7. Keynesovo pojetí úspor

Úsporová funkce slouží k vysvětlení závislosti úspor domácností na disponibilním důchodu. Úspory jsou ta část důchodu, která nebyla domácnostmi vynaložena na spotřební výdaje. Součástí úspor domácností (S) jsou jak autonomní úspory (S_a), tak úspory indukované, které jsou závislé na velikosti disponibilního důchodu. Indukované úspory značíme součinem (sYD), kde (s) představuje mezní sklonu k úsporám z disponibilního důchodu (YD) (Krameš, 2008, s. 28). Funkci úspor lze zapsat rovnicí: $S = -S_a + sYD$

Obrázek 4 Vztah Keynesovy funkce spotřeby a úspor

Zdroj: Soukup, J a kol., Makroekonomie. Praha: Management press, 2007

Na obrázku 4 je ilustrováno propojení úspor a spotřeby. Přímka funkce úspor vychází z průsečíku se zápornou částí vertikální osy a protíná horizontální osu v bodě YD_0 , v kterém je celý disponibilní důchod použit na spotřebu. Nalevo od tohoto bodu je spotřeba vyšší než disponibilní důchod, což je příčinou čerpání úspor. Napravo od tohoto bodu disponibilní důchod převyšuje spotřebu a dochází k vytváření úspor.

Mezní sklon k úsporám (MPS, s) udává, jak se změní úspory, v případě změny disponibilního důchodu o jednotku. Průměrný sklon k úsporám (APS) získáme podílem celkových úspor disponibilním důchodem a vyjadřuje, jaká část disponibilního důchodu je uspořena (Soukup a kol., 2007, s. 56-58).

5. Výdajový model s multiplifikátorem

Jedním ze základních modelů, kterým lze určit rovnovážný produkt v krátkém období je výdajový model. Tento model vychází ze zjednodušené reality a je založen na následujících předpokladech:

- Ekonomika se nachází v recesi, tedy pod úrovní potencionálního produktu, a existuje tak dostatečná zásoba nevyužitých výrobních faktorů.
- Cenová hladina je tudíž fixní, stejně tak nominální mzdy a úrokové sazby.

Výdajový model popisuje jak agregátní výdaje ovlivňují reálný produkt. Agregátní výdaje (AE) značí hodnotu zamýšlených výdajů ekonomických subjektů na pořízení statků a služeb při určité úrovni reálného produktu (Jurečka, Jánošíková a kol., 2009, s. 24)

5.1. Dvousektorový model

Nejjednodušším výdajovým modelem, avšak dostačujícím pro vysvětlení determinace rovnovážného produktu, je dvousektorový model, který je složen pouze ze sektorů domácností a firem, a opomíjí zahraniční obchod a vládní výdaje. Absence těchto dvou sektorů znamená, že se agregátní výdaje skládají ze spotřebních a investičních výdajů, a jedná se tedy o uzavřenou ekonomiku. Spotřební výdaje domácností byly již popsány v kapitole Keynesovo pojetí spotřeby, takže tato část bude věnována investičním výdajům soukromých firem.

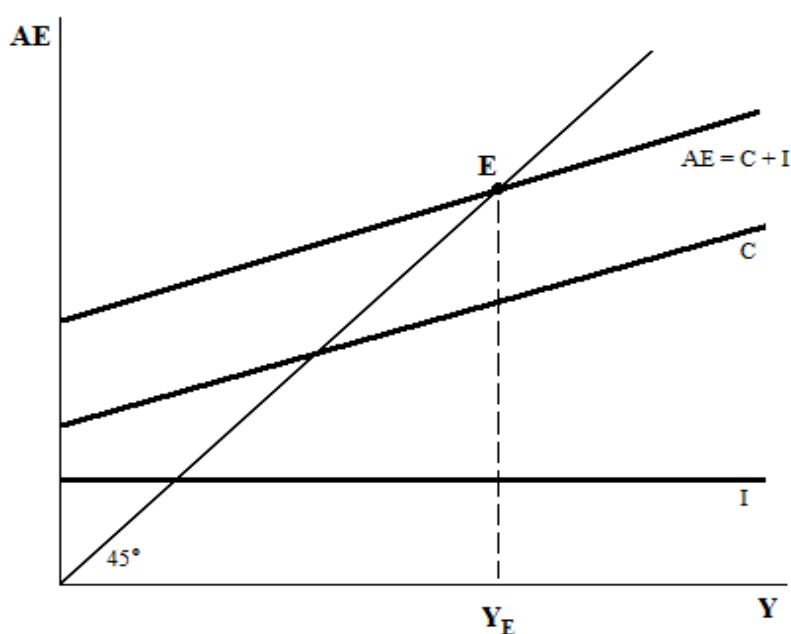
Investice mohou být plánované, které jsou v takto zjednodušeném modelu považovány za autonomní, tj. nezávislé na velikosti produktu, a neplánované. Výše investičních výdajů jsou však závislé např. na úrovni úrokové sazby, očekávání investorů ohledně vývoje poptávky, na politickém vývoji země atd. Změny vyjmenovaných a dalších faktorů pak posunují investiční příjmu směrem nahoru či dolů. Důležitou vlastností investic je multiplikační efekt, který při zvýšení investic vyvolá několikanásobný růst produktu. Ve dvousektorové ekonomice je investiční multiplifikátor dán rovnicí:

$$\frac{1}{1 - c}$$

Čím nižší bude mezní sklon ke spotřebě (c), tím nižší bude hodnota multiplifikátoru a naopak.

Na obrázku 5 je zachycena determinace rovnovážného produktu. Na svislé ose jsou vyneseny agregátní výdaje (AE) a na vodorovné ose je reálný produkt (Y). Rovnovážného produktu (Y_E) je dosaženo v průsečíku křivky AE s křivkou pod úhlem 45° . V případě, že by byla agregátní poptávka nižší než je skutečný produkt, vzrostou firmám neplánované zásoby a ty reagují omezením výroby až na úroveň rovnovážného produktu. Pokud by skutečný produkt byl nižší než agregátní poptávka, firmám by klesly neplánované zásoby. Firmy by pak v následujícím období zvyšovaly výrobu až by produkt dosahoval úrovně produktu rovnovážného.

Obrázek 5 Determinace rovnovážného produktu

Zdroj: Jurečka, V. – Jánošíková, I. A Kol. Makroekonomie – základní kurs. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita, 2009

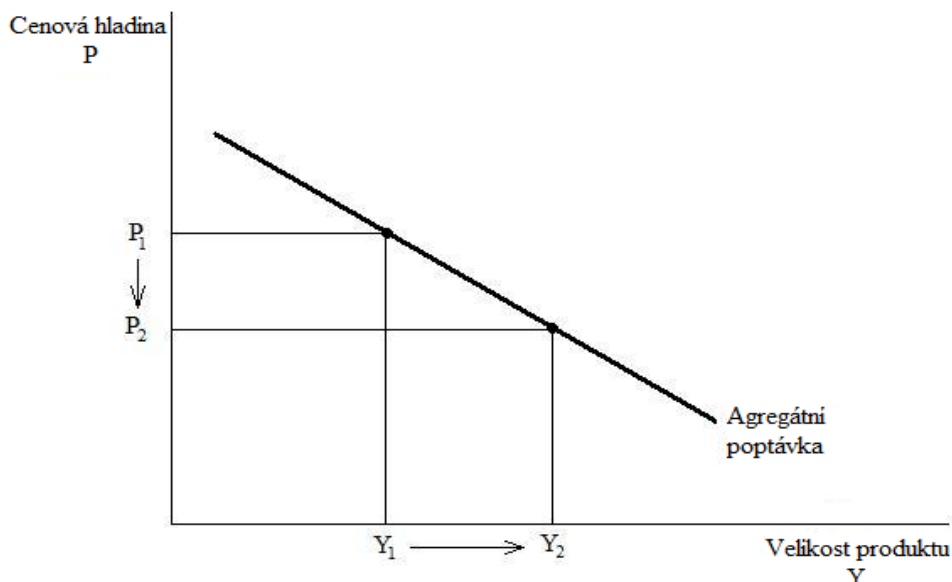
6. AS-AD model

Model agregátní poptávky a agregátní nabídky je jedním ze základních modelů v ekonomii. Model AD - AS je určen k analýze makroekonomické rovnováhy, respektive změn úrovně rovnovážného produktu a cenové hladiny, přičemž musíme rozlišovat krátké a dlouhé období. Pochopení makroekonomických jevů, je ale ztíženo různými pohledy ekonomů na agregátní nabídku. Také proto se různí návrhy řešení na makroekonomické problémy (Krameš, 2008, s. 65).

6.1. Agregátní poptávka

Agregátní poptávka představuje celkové poptávané množství zboží a služeb, které je v ekonomice nakoupeno při dané cenové hladině. Představuje to, co by jednotlivé subjekty tržní ekonomiky, jako jsou domácnosti, firmy, zahraničí a vláda, pořizovaly při daných úrovních cenové hladiny (Fuchs, Tuleja, 2003, s. 79). Tato závislost poptávaného produktu na úrovni cenové hladiny je graficky znázorněna na obrázku.

Obrázek 6 Křivka agregátní poptávky

Zdroj: Mankiw, N.Gregory. Zásady ekonomie. Praha: Grada Publishing, 2000

Z obrázku je patrné, že křivka AD má negativní sklon. To znamená, že při klesající úrovni cenové hladiny P , se zvyšuje poptávané množství zboží a služeb. Tento vztah nepřímé úměrnosti je vysvětlován třemi rozdílnými, zároveň spolu souvisejícími důvody:

Mundell-Flemingův efekt měnového kursu (tj. zahraniční efekt). Pokles cenové hladiny v domácí ekonomice se projeví ve zlevnění domácího zboží v zahraničí, a proto dojde k růstu exportu. V důsledku toho se zahraniční výrobky ve srovnání s domácími stanou relativně dražší, následkem toho klesá import. Za této situace dochází k růstu čistého exportu, a tudíž k růstu reálného produktu (Pavelka, 2007, s. 86).

Keynesův efekt úrokových měr popisuje, jak změny cenové hladiny ovlivňují množství peněz, které jsou drženy domácnostmi, určené k nákupu zboží a služeb. Klesající cenová hladina tedy způsobuje, že domácnosti vydají menší množství peněz vymezené na pořízení různých statků. Důsledkem toho domácnosti snižují držbu peněz půjčováním. Za tyto přebytečné peníze mohou domácnosti koupit obligace nesoucí úrok nebo je uložit na bankovní účet nesoucí úrok. Tím, jak domácnosti přeměňují své peníze na aktiva přinášející úrok, dochází k poklesu úrokové míry (Mankiw, 2000, s. 669).

Pigouův efekt bohatství. Při snížené cenové hladině, roste reálná hodnota peněžních zůstatků, přičemž nominální hodnota je fixní, to způsobuje, že se lidé cítí být bohatší, a proto se část reálných peněžních zůstatků stává přebytečnou. Spotřebitelé na to reagují zvýšením spotřebních výdajů, což znamená zvýšení poptávaného množství zboží a služeb (Holman, 2004).

6.1.1. Změny agregátní poptávky

Posun křivky agregátní poptávky bývá zapříčiněn tzv. pozitivními a negativními poptávkovými šoky, jenž jsou především vyvolány fiskální nebo monetární politikou. Pozitivní šoky poptávku zvyšují a negativní snižují. Důsledkem expanzivní fiskální politiky jsou zvýšené vládní nákupy, transfery nebo snížení daní. Expanzivní fiskální politika je příčinou změny polohy křivky agregátní poptávky doprava, restriktivní naopak doleva. Prostřednictvím monetární politiky, prováděnou centrální bankou, je ovlivňována zásoba peněz v ekonomice. Zvýšení nabídky peněz, snižuje úrokové sazby a tím rostou investiční a spotřební výdaje, jedná se pak o expanzivní monetární politiku, na kterou křivka agregátní poptávky reaguje posunem doprava. Mezi další faktory působící na posun agregátní poptávky se řadí zahraniční politika, ovlivňující čistý vývoz, změny měnového kurzu, budoucí očekávání a preference spotřebitelů, změny populace a jiné (Krameš, 2008, s. 67).

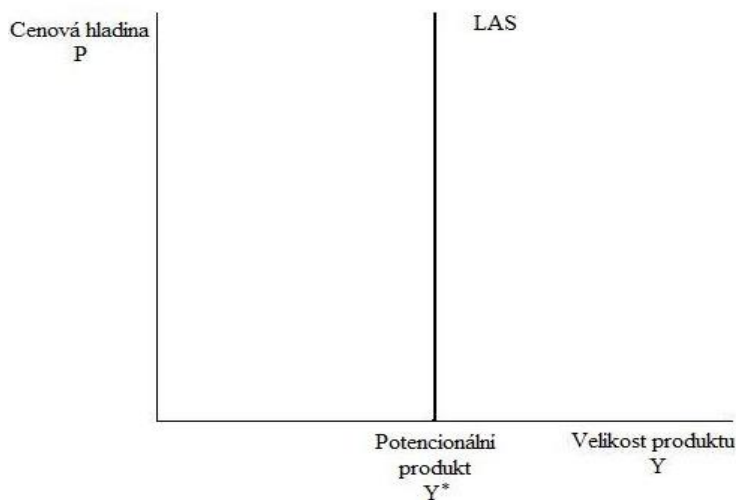
6.2. Agregátní nabídka

Agregátní nabídka udává množství zboží a služeb, které jsou firmy ochotny vyrobit a prodat při různých cenových hladinách. Vyjadřuje tedy ekonomickou výkonnost státu. Agregátní nabídka, rozdílná od agregátní poptávky, je rozlišována na krátké a dlouhé období. Ačkoliv se monetaristé, keynesiánci a neokeynesiánci shodují na tvaru dlouhodobé křivky, ohledně tvaru křivky krátkodobé agregátní nabídky panuje nejednotný názor (Samuelson, Nordhaus, 2007, s. 417).

6.3. Dlouhé období

Dlouhodobá agregátní nabídka má tvar vertikální křivky (viz obr. 7) a to z důvodu plného využití výrobních faktorů – práce, půdy a kapitálu, jinak řečeno ekonomika dosahuje úrovně potencionálního produktu. V dlouhém období výrobní faktory tedy určují nabízené množství statků a služeb a změna cenové hladiny nemá na toto množství sebemenší vliv, čímž se naopak liší od individuální nabídky, kde je množství zboží a služeb dáno cenou. Příčinou je, že cena jednotlivých statků a služeb individuální nabídky je porovnávána se všemi cenami v ekonomice. V případě, že se zvyšuje cena určitého zboží či služby, výrobci zvyšují produkci neboli nabízené množství, čímž odebírají zdroje z produkce dalších statků. Avšak zvýšení cen všech statků v ekonomice, nijak neovlivní veškerou nabízenou produkci statků a služeb. Výrobci jsou totiž limitováni množstvím výrobních faktorů v ekonomice.

Obrázek 7 Agregátní nabídka v dlouhém období

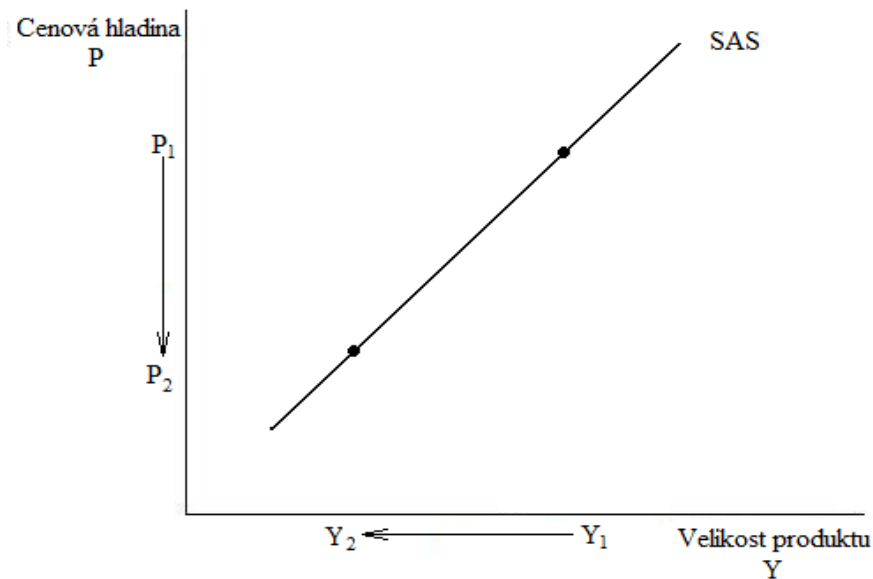

Zdroj: Pavelka, Tomáš. Makroekonomie – základní kurz. Slaný: Melandrium, 2007

6.4. Krátké období

Chování krátkodobé agregátní nabídky je odlišné od té dlouhodobé. Jak je vidět na obrázku 8, křivka krátkodobé agregátní nabídky je rostoucí a změna ceny určuje množství nabízených statků a služeb, to znamená, že při růstu nebo poklesu cenové hladiny výrobci zvyšují či snižují množství nabízeného produktu. Tento přímo úměrný vztah vysvětlují ekonomové pomocí třech různých modelů, které přesto vychází ze stejného základu, tj. reálný produkt se odchyluje od potencionální úrovně za podmínky, že cenová hladina je různá od té, která je očekávána. Růst cenové hladiny nad očekávanou úroveň způsobí růst produktu nad jeho potencionální úroveň, naopak pokles cenové hladiny pod očekávanou úroveň se projeví snížením produktu pod jeho potencionální úroveň (Mankiw, 2000, s. 668).

Obrázek 8 Agregátní nabídka v krátkém období

Zdroj: Mankiw, N. Gregory. Zásady ekonomie. Praha: Grada Publishing, 2000

Tři různé modely vysvětlující přímo úměrný vztah mezi cenovou hladinou a produktem jsou podle Holmana (2004):

- model mzdové strnulosti
- model mylného vnímání cenové hladiny zaměstnanci
- model neúplné informovanosti o cenách

Model mzdové strnulosti vysvětluje krátkodobé výkyvy reálného produktu pomocí nepružných nominálních mezd např. z důvodu kolektivních smluv. V případě rostoucí agregátní poptávky v krátkém období, dochází také ke zvýšení cenové hladiny. Což při nepružných nominálních mzdách bude mít za následek snížení reálné mzdy, a za těchto podmínek budou zaměstnanci požadovat v dalším období zvýšení nominální mzdy. Zvýšení nominálních mezd posune krátkodobou agregátní nabídku vzhůru a reálný produkt se tak vrátí zpátky na potencionální úroveň. V dlouhém období se však projeví pouze zvýšením cenové hladiny (Pavelka, 2007, s. 93).

Model mylného vnímání cenové hladiny neboli peněžní iluze vychází z nesprávného vnímání vývoje cenové hladiny zaměstnanci a z předpokladu, že nominální mzdy jsou pohyblivé. Růst agregátní poptávky se projeví vzrůstem cenové hladiny, na což budou firmy reagovat zvýšením množství produkce. Zaměstnanci však svoje nabízené množství práce zvýší za podmínky vyšších reálných mezd. Zaměstnavatelé jim proto zvednou nominální mzdy, přičemž vzroste i cenová hladina, ale rychleji než samotné nominální mzdy. Tudíž jejich reálná mzdy klesá. Předpokládá se, že si zaměstnanci nevšimnou růst cenové hladiny, a proto ani neprosazují další nárůst nominálních mezd, přestože jejich reálné mzdy klesají. To znamená, že zaměstnanci trpí tzv. peněžní iluzí. V delším období se začnou přizpůsobovat růstu cen a budou požadovat vyšší nominální mzdy (Helísek, 2002, s. 83-84).

Model neúplné informovanosti o cenách je založen na třech předpokladech. Prvním předpokladem jsou flexibilní mzdy a ceny. Druhým je, že lidé tvoří racionální očekávání. Posledním předpokladem je, že lidé si opožděně uvědomují nečekané změny cenové hladiny, jelikož se k nim informace dostávají postupně. Základem tohoto modelu je člověk řídicí se relativní cenou své služby oproti cenám ostatních statků. Roste-li relativní cena jeho služby, nabízí více této služby. Protože informace se v krátkém období dostávají k lidem průběžně a pozvolna, znají pouze vlastní cenu, nikoliv cenu ostatních statků. Tím se očekávané ceny mohou různit od cen reálných. V případě, že potencionální produkt zůstává konstantní, je reálná cenová hladina totožná s očekávanou. Lidé pak pokládají relativní ceny svých služeb za nezměněné a tím pádem nemění ani svoji nabídku. Tento model indikuje, že odchylka mezi reálnou a očekávanou cenovou hladinou zapříčiní odchylku mezi domácím a potencionálním produktem (Holman, 2004, s. 286-288).

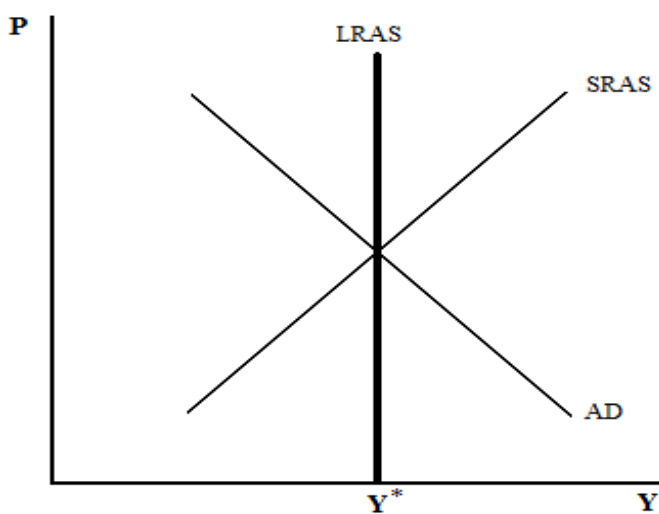
6.4.1. Změny agregátní nabídky

Obdobně jako tomu je u agregátní poptávky, jsou změny křivky agregátní nabídky dopadem pozitivních či negativních nabídkových šoků. Mezi faktory, které mají vliv na posun agregátní nabídky patří změny nominálních mezd, cen surovin nebo měnového kurzu. Zmíněné faktory se promítají do nákladů firem, to znamená, že při růstu cen vstupů, firmy nabízí totéž množství ovšem za vyšší cenu, proto se křivka agregátní nabídky posouvá doleva. Dalšími faktory ovlivňující nejenom krátkodobou, ale i dlouhodobou agregátní nabídku patří množství a produktivita výrobních faktorů, lidský kapitál, zdroje surovin, přírodní podmínky, technologie atd. (Jurečka, Jánošíková, 2009, s. 49-51).

6.5. Makroekonomická rovnováha

Makroekonomická rovnováha nastává v průsečíku agregátní poptávky a agregátní nabídky, kdy je dosaženo rovnovážného reálného produktu a rovnovážné cenové hladiny. Je nabízen takový výstup ekonomiky, který je ekonomickými subjekty poptáván a zároveň na tyto subjekty nepůsobí tlaky na změnu jejich chování. Tato rovnováha může být ovšem narušena šoky ze strany poptávky či nabídky. Makroekonomickou rovnováhu rozlišujeme na dlouhodobou a krátkodobou. Dlouhodobé rovnováhy je dosaženo při shodě agregátní poptávky s agregátní nabídkou na úrovni potenciálního produktu, což znamená, že jde o rovnováhu při plné zaměstnanosti výrobních faktorů (viz obr. 9).

Obrázek 9 Dlouhodobá ekonomická rovnováha

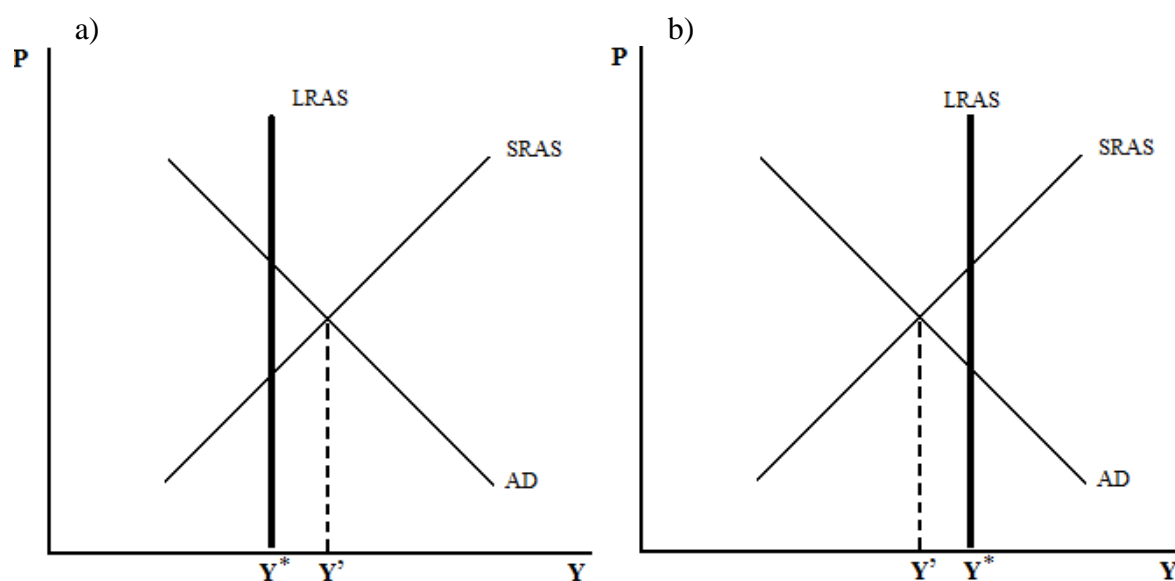

Zdroj: Krameš, Jaroslav. Makroekonomie – základní kurz. Praha: Oeconomica, 2008

Krátkodobá rovnováha nastává v bodě, kde se protíná agregátní poptávka a krátkodobá agregátní nabídka na úrovni reálného produktu, nacházející se pod nebo nad potenciálním produktem, to je při podzaměstnanosti nebo přezaměstnanosti (Krameš, 2008, s. 71).

V případě rovnováhy pod plnou zaměstnaností ekonomika plně nevyužívá výrobní faktory a reálný produkt je nižší než potenciální. Jejich rozdíl je nazýván jako deflační mezera (viz obr. 10a). Jedná-li se o rovnováhu nad plnou zaměstnaností, je reálný produkt vyšší než potenciální a ekonomika využívá výrobní faktory více, než je dlouhodobá úroveň jejich využití (viz obr. 10b). Za těchto okolností ekonomika pracuje krátkodobě nad hranicí svých možností, má tudíž nedostatek volných zdrojů, což zvyšuje jejich cenu a výsledkem bývá růst cenové hladiny. Rozdíl mezi reálným produktem převyšující potenciální je označován jako inflační mezera (Jurečka a kol., 2009, s.54-55).

Obrázek 10 Krátkodobá ekonomická rovnováha

Zdroj: Krameš, Jaroslav. Makroekonomie – základní kurz. Praha: Oeconomica, 2008

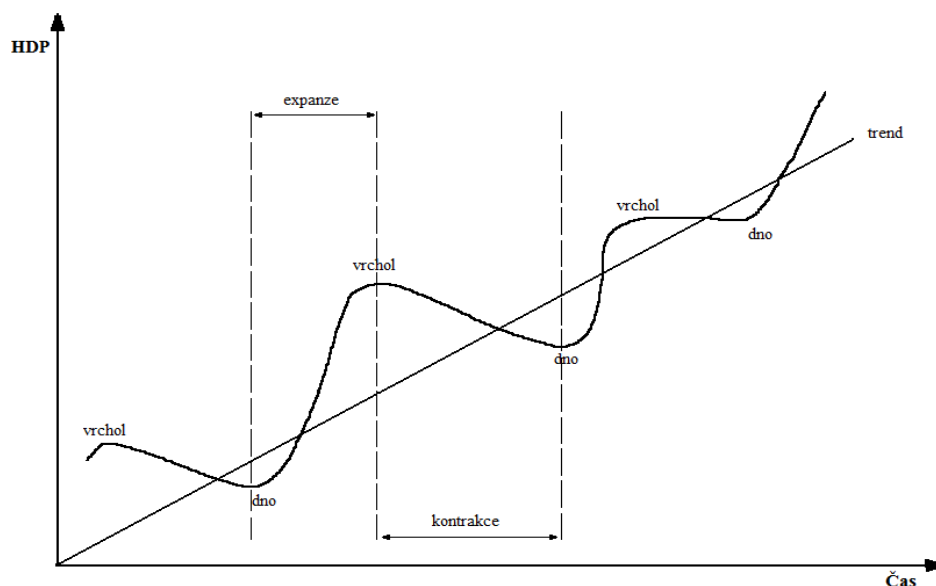
7. Hospodářský růst a cykly

Pro vývoj ekonomiky jsou charakteristické hospodářské cykly narušující její vyvážený a stabilní vývoj, důležitý pro optimální ekonomický růst. Ekonomického růstu dosáhneme zvyšováním potenciálního produktu prostřednictvím změn v množství výrobních faktorů nebo pomoci intenzivního a efektivního využívání práce, půdy a kapitálu, což je umožněno technologickým pokrokem, investicemi do fyzického a lidského kapitálu či opatřeními vedoucí k politické, sociální a ekonomické stabilitě státu. Jak v rozvojových, tak ve vyspělých ekonomikách se uplatňují kombinace obou typů ekonomického růstu.

7.1. Charakteristika hospodářského cyklu

Hospodářské cykly lze charakterizovat jako opakující se výkyvy skutečného produktu kolem potenciálního produktu, jejichž rozdílem je pak produkční mezera. Hospodářské výkyvy jsou důsledkem změn agregátní poptávky a agregátní nabídky, vedoucí ke změně makroekonomické rovnováhy (Klíma, 2006, s. 59).

Obrázek 11 Průběh hospodářského cyklu

Zdroj: Brčák, J. – Sekerka, B. *Makroekonomie*. Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2010

Každý hospodářský cyklus je složen ze čtyř nestejně rozsáhlých a dlouhých fází, které se postupně střídají. Ukončením poslední fáze cyklu, tento proces začíná nanovo.

Fázemi hospodářského cyklu jsou tzv. expanze, vrchol, kontrakce (recese) a dno (sedlo). Expanze představuje obnovení, oživení a růstu reálného produktu a jiných makroekonomických veličin. V této fázi poptávají domácnosti více spotřebních statků produkovaných firmami, což se projeví navýšením objemu výroby, a tím pádem i rozšířením výrobních kapacit, prostřednictvím zvýšené poptávky po výrobních faktorech. Expandující ekonomika je charakteristická růstem zaměstnanosti, příjmů lidí, ale i zisků firem. Po expanzi následuje vrchol, kde ekonomická aktivita dosahuje svého maxima. Stále více se prosazují nákladové tlaky, které nutí firmy zdražovat produkované statky, což vyvolá kontraktivní fázi (Jurečka, Jánošíková, 2009, s. 222-223).

Recese se projevuje klesáním reálného produktu alespoň po dvě po sobě jdoucí čtvrtletí, a posunem ekonomiky pod potencionální produkt. V důsledku zdražování zboží a služeb se snižuje poptávka po statcích, firmy tak omezují investice a produkci, dochází k nárůstu nezaměstnanosti a poklesu příjmů lidí. Nastává pokles reálného produktu (Pavelka, 2007, s. 101-102). Dno je bodem zvratu, v němž dochází k nejnižší ekonomické aktivitě, jenž je následována oživením hospodářské činnosti. Reálný produkt dosahuje svého minima, to znamená, že nedochází k plnému využití produkční možnosti ekonomiky, přestože výrobních faktorů je dostatek. Obnovením ekonomické aktivity pak znovu nastává fáze expanze.

7.2. Typy hospodářských cyklů

Ekonomové nerozeznávají pouze fáze, ale také typy hospodářského cyklu, které se rozlišují podle doby trvání do tří typů:

Kitchinovy cykly jsou krátkodobé povahy, trvající přibližně 36 – 40 měsíců a jsou spojeny se sezónními událostmi jako je např. s vliv počasí v zemědělství a stavebnictví, nebo zvýšená poptávka v období svátků nebo vliv dovolených.

Juglarovy střednědobé, 10 – 11 let trvající, hospodářské (obchodní, průmyslové) cykly jsou také označovány jako konjunkturální kolísání nebo cykly a jsou spojovány s investicemi do strojů a zařízení.

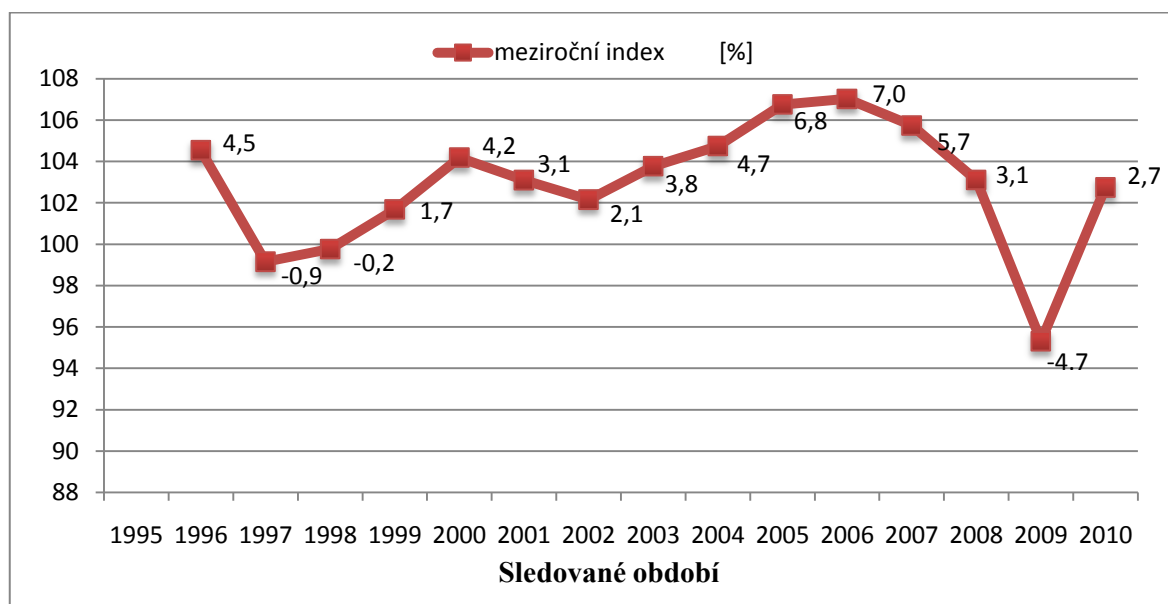
Kondratěvovy dlouhé vlny, vznikají vlivem takových událostí, jako jsou např. války, klimatické změny, rozšiřování světového trhu kolonizací nebo inovacemi vyšších

řádů, které souvisí s vynalezním přelomových technologií, jak tomu bylo např. v období průmyslové, vědeckotechnické nebo informační revoluce (Helísek, 2002, s. 164).

8. Vývoj hrubého domácího produktu v ČR

Přechod od centrálně řízené k tržní ekonomice v roce 1989 vyvolalo v počátečním stádiu náhlé změny ve vývoji ekonomiky. Nejdříve nastal výrazný ekonomický pokles, který byl způsoben růstem hladiny spotřebitelských cen, devalvací české měny i restriktivní makroekonomickou politikou. Zmíněné faktory snížily v roce 1991 domácí realizovanou poptávku, především spotřebu domácností pod úroveň minulého roku. Hospodářská recese v západní Evropě a konec RVHP, s kterým přišla ztráta odbytu na trzích východní Evropy, se nepříznivě projevilo ve snížení zahraniční poptávky. HDP bylo v tom samém roce nižší o 11,6% a v roce 1992 následoval jeho mírný pokles o 0,5%. Díky tomuto zpomalení poklesu, se předpokládalo, že v roce 1993 HDP výrazně poroste, přesto růst byl pouze nepatrný, což bylo zaviněno negativním působením rozdělení Československa. Zejména zvýšené výdaje na spotřebu domácností a tvorbu hrubého fixního kapitálu, pomohly v roce 1994 k meziročnímu růstu HDP o 2,2%. Za nejméně úspěšný rok z období transformace české ekonomiky je považován rok 1995, díky meziročnímu růstu HDP o 5,9%. V roce 1995 byla Česká republika na základě makroekonomických výsledků za léta 1993-1995, kdy vzrostlo HDP o 8,3%, přijata za člena OECD. Meziroční vývoj HDP v České republice v letech 1996 až 2010 je už znázorněn na grafu 1.

Graf 1 Vývoj HDP v ČR (meziroční změny)

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

S potížemi, ale bez zásadních chyb byl zvládnut přechod k tržnímu hospodářství, přičemž byly splněny požadavky trhu, které se obešly bez značného zásahu do sociálních podmínek a životní úrovně, jenž by ohrozil podporu ekonomické transformace domácími subjekty. Nicméně na počátku druhé poloviny 90. let se projevila ztráta důvěry v pokračování ekonomického růstu. Najevo vyšly určité ekonomické nesnáze a opozdily se i některé strukturální reformy. Meziroční zvýšení HDP v roce 1996 o 4,5 % představovalo zpomalení ekonomického růstu a bylo náznakem další ztráty tempa. Restriktivní monetární politika prosazovaná v druhé polovině tohoto roku a povodně z roku 1997 přispěly k meziročnímu snížení HDP o 0,9% a pokles HDP o 0,2% zaznamenal rok 1998. V následujících dvou letech došlo k zrychlení ekonomického růstu. V roce 1999 na růst HDP o 1,7% působila především konečná spotřeba a v roce 2000, kdy se HDP zvýšilo o 4,2%, to byly zejména výdaje na tvorbu hrubého kapitálu.

Rokem 2001 započal soustavný růst HDP. V nadcházejících dvou letech však došlo k jeho zpomalení, aby v dalších třech letech růst každým rokem zrychloval. Meziroční růst v roce 2001 o 3,1% byl pomalejší než předchozí rok, ale v roce 2002 vinou dalších povodní zpomalil růst na 2,1%. V dalších čtyřech letech začalo zrychlování růstu HDP, přičemž na jeho růst se významně měnil vliv jednotlivých výdajových položek. Na meziroční růst HDP o 3,8% v roce 2003 měly vliv hlavně výdaje na konečnou spotřebu. Rok 2004 byl provázen změnami souvisejícími se vstupem České republiky do Evropské unie, které se pozitivně podepsaly na výsledcích zahraničního obchodu, který byl nejlepší za posledních 10 let. Převýšení celkového vývozu nad celkovým dovozem mělo pozitivní vliv na další růst HDP o 4,7% v tomto roce. Vývoj zahraničně ekonomických vztahů měl zásadní dopad na zrychlující se růst HDP i v roce 2005. Stabilní vývoj reálné výkonnosti ekonomiky pokračoval i v dalších letech, zejména v roce 2007. Mezi roky 2005 a 2007 dosahovala česká ekonomika největšího růstu HDP ve své historii a byla tak jednou z nejrychleji se rozvíjejících ekonomik EU, což ovlivnilo posílení mezinárodní ekonomické pozice ČR. V průběhu následujícího roku se výkon české ekonomiky podstatně zhoršoval, a tento trend pokračoval i v roce 2009 v důsledku hospodářské recese, která postihla Českou republiku, a jež byla příčinou obrovského propadu vývoje hrubého domácího produktu. V úhrnu za rok 2010 stoupl HDP o 2,7% a v evropském srovnání si česká ekonomika vedla lépe než EU 27.

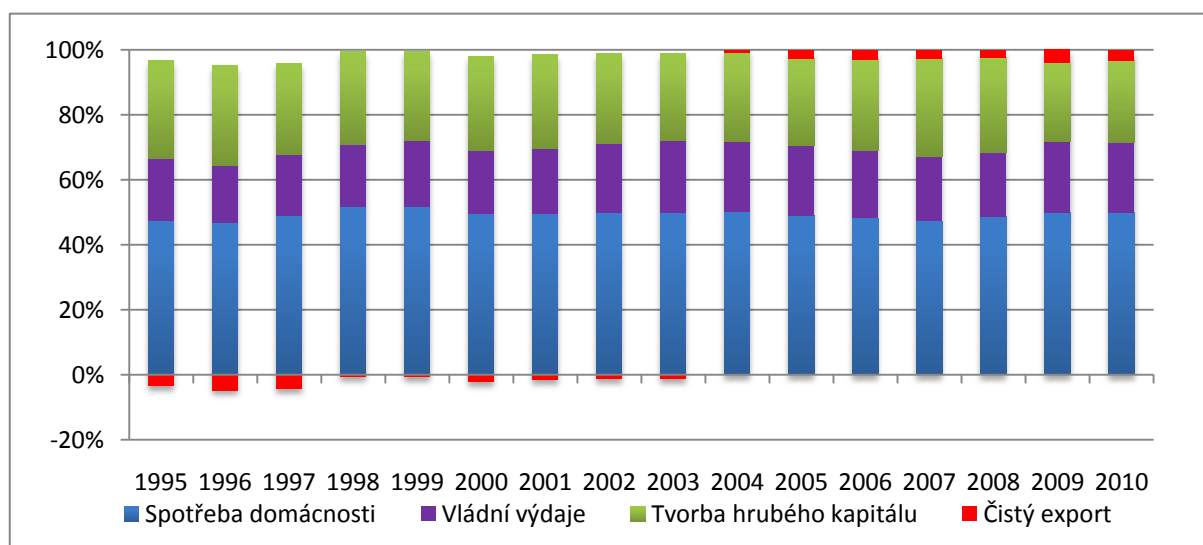
Jednotlivé složky hrubého domácího produktu se liší svou velikostí a tím pádem i významem. Analýzou tohoto makroekonomického ukazatele, zjistíme, jaký podíl na vývoji HDP měla zejména spotřeba ve sledovaném období. K tomuto účelu budou využity údaje českého statistického úřadu o vývoji HDP a jednotlivých komponent spočteného výdajovou metodou v běžných cenách.

Tabulka 1 Vývoj HDP a jeho složek (mil. Kč)

Rok	Hrubý domácí produkt	Spotřeba domácnosti	Vládní výdaje	Tvorba hrubého kapitálu	Čistý export
1995	1 533 676	776 724	308 716	492 847	-55 567
1996	1 761 575	901 540	342 958	594 847	-91 002
1997	1 884 924	997 718	383 263	574 531	-85 620
1998	2 061 583	1 068 255	399 436	588 635	-10 516
1999	2 149 023	1 114 841	440 117	590 945	-11 943
2000	2 269 695	1 162 821	460 122	679 296	-48 589
2001	2 448 557	1 246 140	498 119	726 509	-37 074
2002	2 567 530	1 301 215	557 165	723 331	-29 877
2003	2 688 107	1 367 293	610 081	727 128	-32 305
2004	2 929 172	1 460 671	630 072	794 085	25 714
2005	3 116 056	1 515 680	667 479	825 856	85 133
2006	3 352 599	1 604 453	694 048	928 397	100 994
2007	3 662 573	1 719 672	725 863	1 091 542	97 444
2008	3 848 411	1 856 668	759 399	1 113 805	91 959
2009	3 739 225	1 852 482	809 584	898 373	151 485
2010	3 775 237	1 871 806	807 959	947 100	120 530

Zdroj: Český statistický úřad

Graf 2 Vývoj podílu jednotlivých složek HDP v ČR

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Rozhodující vliv na výši hrubého domácího produktu má viditelně spotřeba domácností, respektive výdaje na konečnou spotřebu domácností, které se stabilně podílí z cca 50% na tvorbě HDP v České republice. V porovnání s ostatními složkami HDP zůstává její podíl dlouhodobě dominantní. V letech 2001 a 2002 se pomáhala zmírnit slábnoucí růst ekonomiky. Za léta 2004-2008, v době hospodářské konjunktury, přispívala opakovaně k celkovému HDP necelými 2 p.b. Ještě předtím než investice a zahraniční obchod převzaly roli tahouna, byla to spotřeba domácností, která se v období opětovného oživení ekonomiky největší měrou podílela na jejím růstu. K zásadnímu oslabení prorůstového efektu spotřeby domácností na HDP došlo v době celosvětové hospodářské krize, která se nevyhla ani tuzemské ekonomice. Je zřejmé, že spotřeba domácností má dlouhodobě podstatný vliv na meziroční růst nebo pokles výkonnosti ekonomiky a mimo to i citlivě reaguje na cyklické výkyvy ekonomiky.

8.1. Vývoj důchodu, spotřeby a úspor domácností

Zdrojem úhrady spotřeby domácností je hrubý disponibilní důchod, jehož nedílnou součástí jsou také hrubé úspory. Hlavním zdrojem disponibilního důchodu, tvořící jeho největší část, jsou mzdy a platy plynoucí z pracovní činnosti. Dalším zdrojem jsou salda důchodů z vlastnictví (důchody z půdy, přijaté úroky, dividendy, apod.). První dva jmenované zdroje jsou součástí prvotních důchodů, které vykazují vysokou korelaci s vývojem hrubého disponibilního důchodu. Mezi druhotné důchody pak patří saldo důchodů z přerozdělení a přibližně čtvrtinový podíl na disponibilním důchodu zaujímají příjmy z podnikání.

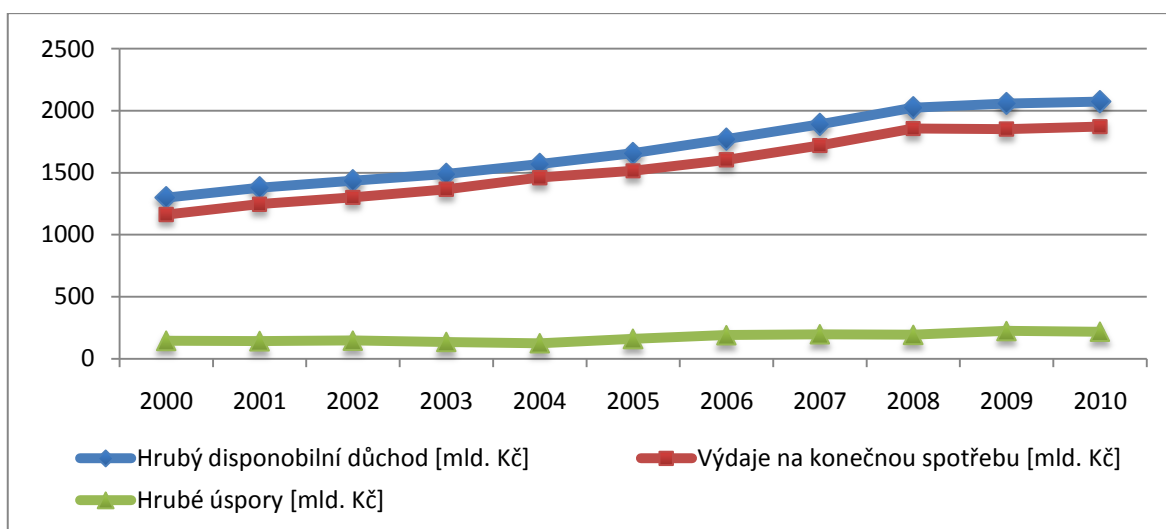
Konzumní způsob života, snadná dostupnost peněz poskytovaných finančními institucemi, s tím související ochota se zadlužovat, a výdaje na pořízení vlastního bydlení determinovaly chování české společnosti v nakládání s penězi mezi lety 2000-2010. V posledním desetiletí rostly výdaje na spotřebu prakticky totožným tempem jako hrubý disponibilní důchod (viz Graf 3). U obou těchto ukazatelů byl zaznamenán nárůst o 61% (viz Tab 2). Jak je naznačeno v grafu, jedním z typických rysů daného období je výrazný příklon českých domácností ke spotřebě, a tudíž odklon od spoření.

Tabulka 2 Vývoj disponibilního důchodu, úspor a spotřeby domácností

Rok	Hrubý disponibilní důchod [mld. Kč]	Výdaje na konečnou spotřebu [mld. Kč]	Hrubé úspory [mld. Kč]	Míra hrubých úspor domácností [%]
2000	1300	1163	145	11,2
2001	1379	1246	142	10,3
2002	1435	1301	146	10,2
2003	1489	1367	135	9,0
2004	1569	1461	125	8,0
2005	1657	1516	160	9,7
2006	1771	1605	190	10,7
2007	1891	1720	197	10,4
2008	2025	1857	193	9,5
2009	2059	1853	224	10,9
2010	2074	1872	218	10,5

Zdroj: Ministerstvo financí ČR

Graf 3 Vývoj disponibilního důchodu, úspor a spotřeby domácností

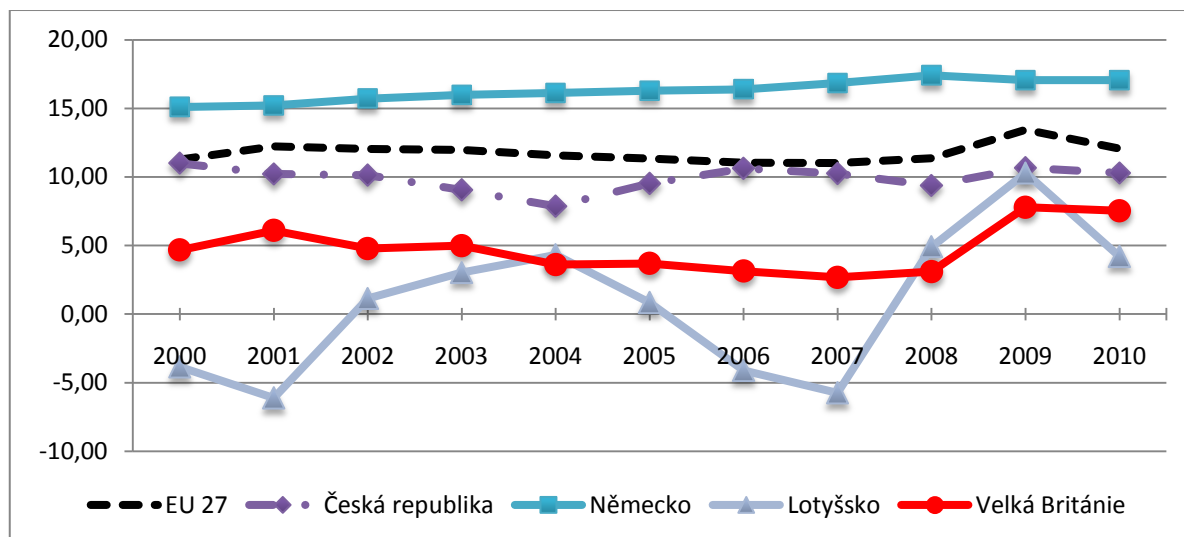

Zdroj: Ministerstvo financí ČR, vlastní zpracování

Pokud jde o hrubé úspory, tak ještě v roce 1995 dosahovala míra hrubých úspor hodnoty 15,2% a češi patřili k nejspořivějším národům v Evropě. Od roku 1996 však hrubé úspory domácností začaly klesat až do roku 2004, kdy míra úspor českých domácností se zastavila na hodnotě 6,2%. Výjimkou bylo období ekonomické konjunktury (2005-2007), kdy úspory začaly stoupat, aby v následujících třech letech došlo znovu k jejich poklesu. V mezinárodním srovnání si tak česká republika, co se týče míry hrubých úspor, pohoršila. Nižší nebo dokonce zápornou míru úspor vykazují zejména pobaltské země, Velká Británie, Polsko nebo Maďarsko. Zato v eurozóně míra hrubých úspor rostla. Nizká míra

úspor domácností může negativně ovlivnit budoucí ekonomický růst. To není případ české republiky, poněvadž klesající míra úspor je kompenzována přílivem peněz ze zahraničních zdrojů již od roku 1998.

Graf 4 Srovnání míry úspor domácností ve vybraných zemích

Zdroj: Eurostat, vlastní zpracování

Tabulka 3 Tvorba hrubého fixního kapitálu - věcná struktura (v mil. Kč, b.c.)

Název	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Tvorba hrubého fixního kapitálu	482565	652309	804594	860157	989608	1031182	927465	922952
Hmotná fixní aktiva	464933	618257	760444	812907	936097	972045	872861	862081
Obydlí	37763	83002	106250	119010	151011	163897	137647	165408
Ostatní budovy a stavby	217982	211814	306218	328679	339283	338480	341460	315267
Dopravní prostředky	34644	74472	111088	121175	146565	153068	110306	115200
Ostatní stroje a zařízení	170448	244206	232288	239590	294819	312570	279570	262284
Pěstovaná aktiva	4096	4763	4600	4453	4419	4030	3878	3922
Nehmotná fixní aktiva	15114	31363	40230	43715	49283	55299	50975	54001

Zdroj: Český statistický úřad

Se spotřebou také úzce souvisí některé položky hrubého fixního kapitálu (viz. Tab. 3). Výdaje na hrubý fixní kapitál činily v roce 2010 923 mld. Kč, což bylo o 91% více než v roce 1995. Nejrychleji rostla od roku 1995 položka obydlí (4,5krát), která souvisí

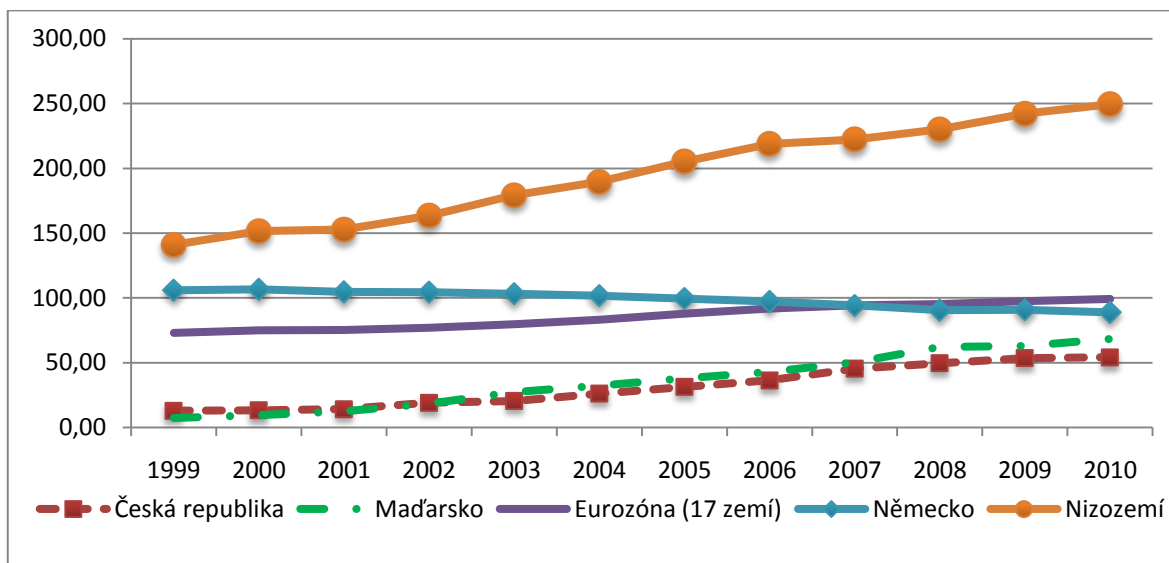
s investicemi do bytů, domů, apod.. K růstu investic do bydlení přispěly jak demografické faktory, v letech 2002-2007 si začala pořizovat vlastní bydlení generace narozená v 70. letech, tak změna životního stylu a deregulace nájemného. Nezvykle vysoká poptávka po nemovitostech se v roce 2007 projevila v rekordním nárůstu dokončených bytů, a také se promítla v přírůstku investic do obydlí. Důvodem poklesu v položce obydlí v roce 2009 byla celosvětová finanční krize z podzimu 2008, a s tím spojená nejistota ohledně schopnosti splácet hypotéční úvěry, jež se beztak staly hůře dostupnými, vzhledem opatrnosti bank při jejich poskytování. Obdobný pokles se projevil i v položce dopravní prostředky, jež byly způsobeny problémy s odbytem silničních vozidel.

8.2.Zadluženost českých domácností

Orientace na spotřebu, touha po vlastním bydlení nebo snaha o růst životní úrovně se promítlo do postoje českých domácností k zadluženosti. Úroveň zadlužení sektoru domácností eskalovalo za léta 1995-2011 z 35,5 mld. korun na 1,118 bilionů korun. Nutno podotknout, že z větší části tvoří tyto dluhy méně rizikové úvěry na bydlení, v podobě hypotéčních úvěrů a úvěrů ze stavebního spoření. Zbývající část, přibližně jednu čtvrtinu, pak představují spotřební úvěry, tedy půjčky domácnostem určené na spotřebu.

K porovnání zadluženosti evropských domácností poslouží nejlépe míra hrubého zadlužení domácností, jinak řečeno stav půjček k hrubému disponibilnímu důchodu. Relativní zadluženost tuzemských domácností v roce 2010 činila 54,2% a v komparaci se státy eurozóny byla zhruba o polovinu nižší, podobně jako u Polska, Slovenska či Slovinska. Co se týče tempa růstu míry zadlužení českých domácností, tak v letech 1999-2010 vzrostla tato míra o 41,3%, což se dá považovat za průměrně rostoucí tempo v porovnání s ostatními zeměmi evropské unie.

Graf 5 Srovnání relativní zadluženosti ČR a vybraných zemí (%)

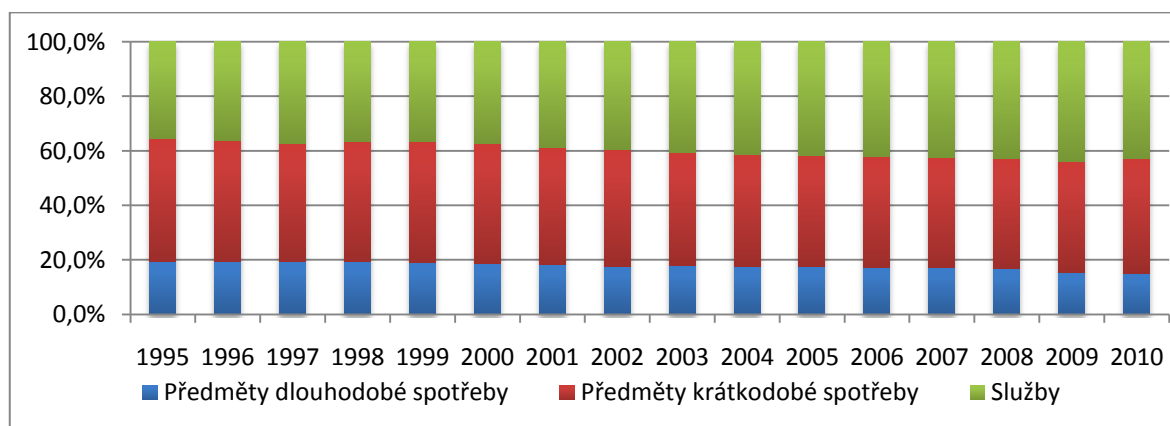
Zdroj: Eurostat, vlastní zpracování

Jak už vyplývá z grafu 5, zadlužení českých domácností v posledních třech letech výrazně zpomalilo, nejen z důvodu vyšší opatrnosti bankovních či nebankovních zprostředkovatelů ohledně poskytování půjček, ale také klesl samotný zájem domácností o spotřebitelské úvěry. Zatímco úvěry na bydlení pokračují ve stabilním růst o 6%, přičemž tento trend bude pravděpodobně pokračovat i v nadcházejících letech, pokud lidé nepoleví ve snaze získat vlastní bydlení.

9. Vývoj struktury spotřeby domácností

V následující části budou analyzovány výdaje na konečnou spotřebu domácností podle trvanlivosti v národním pojetí, jejichž vývoj v letech 1995-2010 je ilustrován na grafu (6). V předchozích 15 letech vzrostly výdaje domácností na konečnou spotřebu celkově o 141% (ve stálých cenách roku 2005 o 57%) tzn., z 776,7 mld. Kč na 1 872 bilionu Kč. České domácnosti vynakládaly své prostředky nejméně za předměty dlouhodobé spotřeby (dopravní prostředky, vybavení domácností a nábytek). V roce 2010 to bylo přibližně 284 mld. Kč (15,2%). Výdaje za krátkodobé předměty a služby byly v daných letech relativně vyrovnané. Výdaje za služby (zdravotní péče, vzdělávání, kultura, atd.) vzrostly od roku 1995 téměř trojnásobně, z 274 mld. na 800 mld. Kč. O něco méně utratily české domácnosti v roce 2010 za předměty krátkodobé spotřeby (potraviny, odívání a obuv, aj.), celkem 786 mld. Kč.

Graf 6 Výdaje na konečnou spotřebu domácností podle trvanlivosti (b.c.)

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Ještě o něco podrobnější pohled na spotřebu domácností pak nabízí členění výdajů podle klasifikace CZ-COICOP, založené na mezinárodní klasifikaci spotřeby jednotlivců podle účelu COICOP, která rozlišuje statky a služby do 12 oddílů. Každému oddílu jsou přiřazeny váhy (v promile), podle toho, jak velký podíl výdajů domácností připadá na pořízení jednotlivých produktů a služeb.

9.1.1. Potraviny, nealkoholické nápoje

Potraviny a nealkoholické nápoje je jedním z oddílů, které bylo poznamenáno zvýšenou sazbou DPH z 5 na 9%. Na spotřebu potravin nemá velký vliv pouze cena, ale

také osvěta ve stravování, což se promítá do stravovacích zvyklostí domácností. Celková spotřeba masa byla za posledních 10 let se nejvyšší v roce 2007 (81,5 kg na osobu), zatímco v roce 2010 klesla na 75,9 kg. Nejvíce se v roce 2010 konzumovalo vepřové (41,6 kg), drůbeží (21,4 kg) a hovězí (9,4 kg). Stále více dochází k nahrazování chleba pšeničným pečivem, klesá také spotřeba brambor (69,3 kg) a mléka (57,7 litrů), na druhou stranu konzumace mléčných výrobků vzrostla (244 kg). Češi stále preferují ovoce mírného pásma (46,8 kg) před jižními plody (37,3 kg) a oproti roku 1995 nakoupily o 12 kg ovoce na osobu více. Spotřeba zeleniny se za posledních 15 let výrazně neměnila a stabilně se pohybovala kolem 80 kg na osobu. Je překvapivé, že česká produkce zeleniny pokryla (v roce 2009) jenom 31,2 % z celkové spotřeby, zatímco si zcela vystačíme s pokrytím spotřeby hovězího masa, mléka, těstovin, cukru a medu. Ze tří čtvrtin jsme byli soběstační v pokrytí spotřeby u drůbežního a z 64,3 % vepřového masa. Za zmínku také stojí spotřebované množství minerálních vod a nealkoholických nápojů, které se v roce 2010 v porovnání s rokem 1995 zvýšilo z 121,3 na 293 litrů na osobu.

9.1.2. Alkoholické nápoje a tabák

Téměř desetinu spotřebních výdajů připadá na alkoholické nápoje a tabák. K čemuž zejména přispívá nadprůměrná spotřeba piva, v jehož konzumaci na osobu se česká republika tradičně umísťuje na předních světových příčkách. Nelze opomenout ani každoroční zvyšování spotřební daně u tabákových výrobků od roku 2004.

9.1.3. Odívání a obuv

U této položky byl zaznamenán pokles podílu výdajů domácností, přičemž se nesnížil počet pořízených kusů, ale české rodiny dávaly spíše přednost levnějšímu zboží.

9.1.4. Bydlení, voda, energie a paliva

Největší část výdajů domácností tvoří výdaje na bydlení, voda, energie a paliva tj. 28%. V první polovině 90. let tomu bylo jinak. Výdajům za konečnou spotřebu domácností tehdy dominovaly vydání za potraviny. Až od druhé poloviny 90. let postupem času začaly převládat výdaje za bydlení a energii a od této doby vzrostly náklady na zmíněné položky o 220% , k čemuž přispěly i deregulace cen nájemného a energií v pozdějších letech.

9.1.5. Bytové vybavení, zařízení domácností

Čím dál tím více českých rodin si pořizuje do svých domácností statky, které ještě v 90. letech byly považovány za luxusní. Jako výborný příklad může posloužit myčka nádobí, jejíž počet se v domácnostech v letech 2000-2008 zčtyřnásobil (z 5,9 na 21,4%), anebo mikrovlnná trouba, která byla přítomna v 75 % domácností v roce 2008 (v roce 2000 to bylo 45,8%).

9.1.6. Zdraví

Čtyřnásobně se zvýšily spotřební výdaje na léky, zdravotnické prostředky a zdravotní péči. Svůj podíl na tom má i zavedení regulačních poplatků v roce 2008 a zvýšení DPH z 5 na 9% v lednu 2008.

9.1.7. Doprava

Úroveň cen v dopravě determinovaly jak tržní, tak administrativní vlivy. Tržní vývoj měl dopad na ceny týkající se provozu a nákupu osobních dopravních prostředků. Prostřednictvím administrativních vlivů se pak vytvářely ceny většiny dopravních služeb (např. MHD).

9.1.8. Pošty a telekomunikace

Velmi výrazně vzrostla spotřeba poštovních a telekomunikačních služeb (4,3krát), a to navzdory poklesu podílu pevných telefonních linek v domácnostech, které neustále klesají spolu s výdaji domácností na jejich provoz. Růst těchto služeb, ale úzce souvisí s rozmachem využívání mobilních telefonů a internetového připojení. V roce 2009 vlastnilo alespoň jeden mobilní telefon již 96 ze 100 domácností, oproti roku 1999, kdy to bylo pouhých 11%. Platby za provoz mobilního telefonu vydané jedním členem domácnosti každoročně stoupají. V roce 2009 (3 222 Kč za rok) byly dvojnásobné oproti roku 2003. Přístup k internetu měla v roce 2005 pětina domácností (19%), o pět let později tomu bylo už u více než poloviny domácností (56%). Co se týče výdajů za služby internetového spojení, tak ty v roce 2008 poprvé překonaly výdaje za provoz pevné linky.

9.1.9. Rekreace, kultura a sport

Oddíl rekreace a kultura je velmi rozmanitý, čemuž odpovídá i různorodý vývoj tohoto oddílu. Změny v položce zařízení a vybavení audio-video velmi ovlivňuje technologický pokrok. Stoupá počet osobních počítačů, televizorů anebo DVD či CD přehrávačů, zatímco z důvodu zastarávání klesá vybavenost domácností rozhlasovými přijímači a ostatní audio technikou. V roce 1999 vlastnilo počítač 18 ze 100 domácností. O 10 let později byla počítačem vybavena 72 domácností. Výdaje domácností za počítač a související zařízení pro zpracování dat (tiskárny, software, kalkulačky, apod.) rostly do roku 2007, přestože jejich ceny klesaly. Růst nákladů tak pravděpodobně souvisel s čím dál tím větším zájmem o tuto techniku. Rokem 2008 započal pokles ve výdajích na tato zařízení. Zda-li to bylo z důvodu nasycení trhu nebo vlivem ekonomické krize to se ukáže v následujících letech. Pokud jde o předměty spotřební elektroniky, tak byly v domácnostech v roce 2009 nejvíce zastoupeny televizory (132 kusů na 100 domácností) dále CD přehrávače (70 ks). S nástupem DVD technologie postupně přibývá v domácnostech DVD přehrávačů/ rekordérů (60 ks) a ubývá videopřehrávačů/rekordérů (58 ks). Dále roste vybavenost domácností satelitní soupravou (22 ks) a videokamerami (15 ks).

9.1.10. Vzdělávání

Za posledních 15 let se ztrojnásobil počet vysokoškolských studentů a od roku 2000 se dokonce zdvojnásobil počet samotných vysokých škol, což je zejména výsledkem zvýšení množství soukromých škol. Avšak k nárůstu výdajů na vzdělávání (4,9krát) přispělo zejména vzdělávání nedefinované stupněm (jazykové kursy, autoškoly ap.), přesto je jejich podíl na celkových výdajích zanedbatelný (0,7%).

9.1.11. Stravovací, ubytovací služby

Rovněž u stravovacích a ubytovacích služeb se na tvorbě cen podílely zčásti i administrativní vlivy. U jídel a nápojů v restauracích došlo k nárůstu DPH z 5 na 19% v roce 2004 a zvýšení DPH z 5 na 9% se dotklo ubytovacích služeb a školních jídelen v roce 2008. DPH se navíc zvyšovalo v roce 2008 též u potravin, což se dodatečně promítlo i v cenách jídel v restauracích.

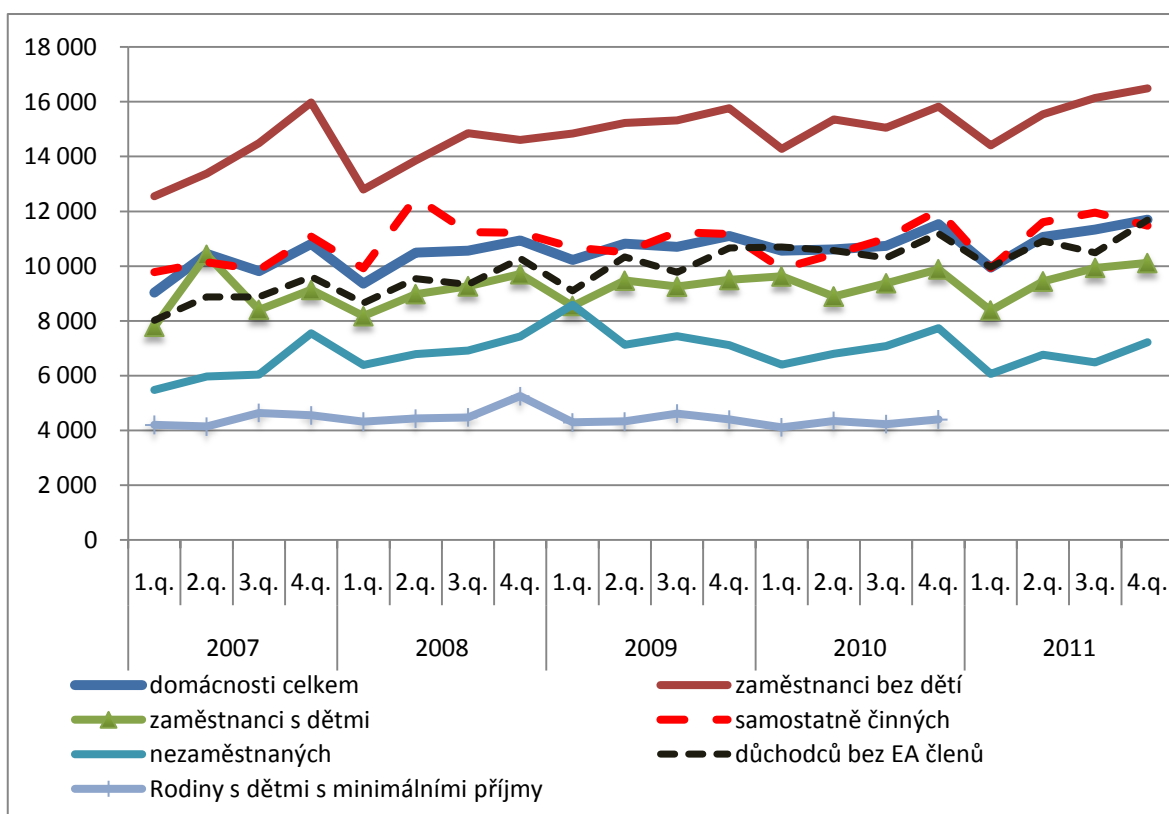
9.1.12. Ostatní zboží a služby

Růst podílu této položky na výdajích domácností, byl zapříčiněn zejména vyšším zájmem českých rodin o pojištění, finanční služby a osobní péči. Výdaje za ostatní zboží a služby tak vzrostly od roku 1995 celkem trojnásobně.

9.2. Spotřeba domácností z pohledu sociálního vývoje

Statistika rodinných účtů poskytuje rovněž pohled na strukturu spotřeby podle typu domácnosti, respektive jejich čistých peněžních příjmů a výdajů na osobu. Podle očekávání jsou na tom nejlépe bezdětné domácnosti zaměstnanců. Na druhé straně nejhůře dopadly domácnosti s dětmi s minimálními příjmy a rodiny v čele s nezaměstnanou osobou. Mírné zlepšení bylo zaznamenáno i v kategorii důchodců bez ekonomicky aktivního člena, jejichž vydání na osobu se v roce 2010 přiblížila k průměru všech domácností.

Graf 7 Vývoj čistých peněžních vydání na osobu (Kč)

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

V posledních pěti letech u domácností s dětmi s minimálními příjmy převyšovaly čisté peněžní výdaje zhruba o desetinu čisté peněžní příjmy, u ostatních domácností tato

situace nenastala. Existuje také vzájemná souvislost mezi výší příjmů a podílem investičních výdajů domácností na výstavbu, rekonstrukci domu nebo bytu, výdaje na koupi nemovitosti, a podobně. U domácností s nižšími příjmy klesá zastoupení těchto nespotebních výdajů. Například u domácností samostatně činných osob a zaměstnanců bez dětí připadlo 10-15% jejich peněžních výdajů na nespotební účely, kdežto domácnosti s dětmi a s minimálními příjmy z pochopitelných důvodů jen 3,4%.

Různá úroveň příjmů domácností má velký vliv na strukturu spotřebních vydání. Nejpatrnější rozdíly mezi 10% domácností s nejvyššími příjmy a 10% domácností s nejnižšími příjmy panují u podílu vydání za potraviny a nealkoholické nápoje, které se liší až o 10%. U „nejchudších“ domácností je zmíněný podíl vyšší než u „nejbohatších“ domácností, u nichž významná část jejich příjmů připadá na zbytné statky a služby. Vyšší podíl vydání u domácností s nejvyššími příjmy tvoří výdaje za bytové vybavení a zařízení, rekreaci a kulturu a za dopravu. Podobná úroveň podílů vydání u obou dvou domácností je zřejmá u alkoholických nápojů a tabáku, zdraví, pošty a telekomunikace, vzdělání a za stravování a ubytování. To lze vysvětlit tím, že bohatší domácnosti si pořizují obdobné zboží či služby za vyšší ceny nebo ve větším množství. Významný vliv měl na domácnosti s nižšími příjmy i růst nákladů na bydlení a energie, které vzrostly o 3,3 %, kdežto u domácností s nejvyššími příjmy se podíl na tyto potřeby zvýšil pouze o 0,9%.

10. Mezinárodní srovnání HDP

Rozdíly mezi HDP jednotlivých zemí se na první pohled jeví jako markantní, jak ilustruje tabulka (4), ale to je jenom zdání. Pokud máme v úmyslu srovnávat úroveň jednotlivých zemí, je nezbytné převést hrubý domácí produkt na obyvatele podle standardu kupní síly (viz tab. 5). Jedná se o měnu, umožňující objemové srovnání ukazatelů výkonnosti ekonomiky mezi zeměmi. Zjednodušeně řečeno, za jeden PPS lze koupit stejné množství statků a služeb v jakékoliv zemi.

Tabulka 4 Nominální HDP vybraných zemí za rok 2010

Země	HDP v mil. US\$	Země	HDP v mil. US\$
EU 27	16,222,855	Finsko	238,746
Spojené státy	14,586,736	Portugalsko	228,872
Japonsko	5,458,837	Irsko	211,390
Německo	3,280,530	Česká republika	192,032
Francie	2,560,002	Rumunsko	161,624
Spojené království	2,248,831	Maďarsko	128,632
Itálie	2,051,412	Slovensko	87,268
Španělsko	1,407,405	Lucembursko	53,334
Nizozemsko	779,356	Bulharsko	47,714
Belgie	469,374	Slovinsko	46,908
Švédsko	458,973	Litva	36,306
Rakousko	379,069	Kypr	25,039
Polsko	469,440	Lotyšsko	24,010
Dánsko	309,866	Estonsko	19,217
Řecko	301,083	Malta	8,256

Zdroj: World bank

Z údajů v tabulce vyplývá, že největší ekonomikou světa je EU, až pak za ní následuje USA. Česká republika se umístila v roce 2010, ze všech sledovaných zemí, na 45. místě za sousedním Polskem (20. místo), nebo Portugalskem (37. místo) přičemž porovnáme-li tyto dva státy podle standardu kupní síly, tak ČR je na tom lépe než Polsko a srovnatelně s Portugalskem. Asi nejvíce patrný je pak rozdíl mezi Lucemburskem a EU, případně USA. ČR se umístila pod průměrem EU (který představuje 100 PPS) a za sebou nechala většinu zemí, společně s nimiž vstupovala v roce 2004 do EU, vyjma Malty, Kypru a Slovinska. Hůře jsou na tom i Slovensko a Estonsko, jenž jsou součástí Eurozóny, členských států EU, které přijaly euro jako společnou měnu.

Tabulka 5 HDP na obyvatele podle standardu kupní síly za rok 2010

Země	HDP na obyvatele podle PPS	HDP na obyvatele podle PPS (EU 27 = 100)	Země	HDP na obyvatele podle PPS	HDP na obyvatele podle PPS (EU 27 = 100)
Lucembursko	66 300	271	EU 27	24 400	100,0
Spojené státy	36 500	149	Kypr	24 200	99
Nizozemsko	32 500	133	Řecko	21 900	90
Irsko	31 100	127	Slovinsko	20 700	85
Dánsko	31 000	127	Malta	20 200	83
Rakousko	30 800	126	Portugalsko	19 500	80
Švédsko	30 100	123	Česká republika	19 400	80
Belgie	29 000	119	Slovensko	18 000	73
Německo	28 800	118	Maďarsko	15 800	65
Finsko	28 200	115	Estonsko	15 700	64
Spojené království	27 400	112	Polsko	15 300	63
Japonsko	26 000	107	Litva	14 000	57
Francie	26 300	108	Lotyšsko	12 500	51
Itálie	24 600	101	Rumunsko	11 400	47
Španělsko	24 500	100	Bulharsko	10 700	44

Zdroj: Eurostat

10.1. Mezinárodní srovnání spotřeby domácností

Výdaje domácností na spotřebu se výrazně různí mezi členy Evropské unie. Například Lucembursko, které má nejnižší podíl spotřeby domácností na celkovém HDP v EU, jeho průměrné výdaje na spotřebu domácností jsou naopak v EU nejvyšší, téměř třikrát vyšší než například u Lotyšska. Tyto rozdíly jsou ještě vyšší, když si uvědomíme, že domácností členských států se liší počtem členů. Nejvyšší podíl spotřebních výdajů na HDP se vyskytuje převážně u nejméně ekonomicky vyspělých států, za které můžeme považovat Bulharsko, Řecko, Rumunsko či třeba Polsko. Za jakousi výjimku lze pokládat Spojené království, u nichž existuje vysoký podíl spotřeby domácností na HDP, stejně tak mají vysoké HDP na obyvatele podle PPS.

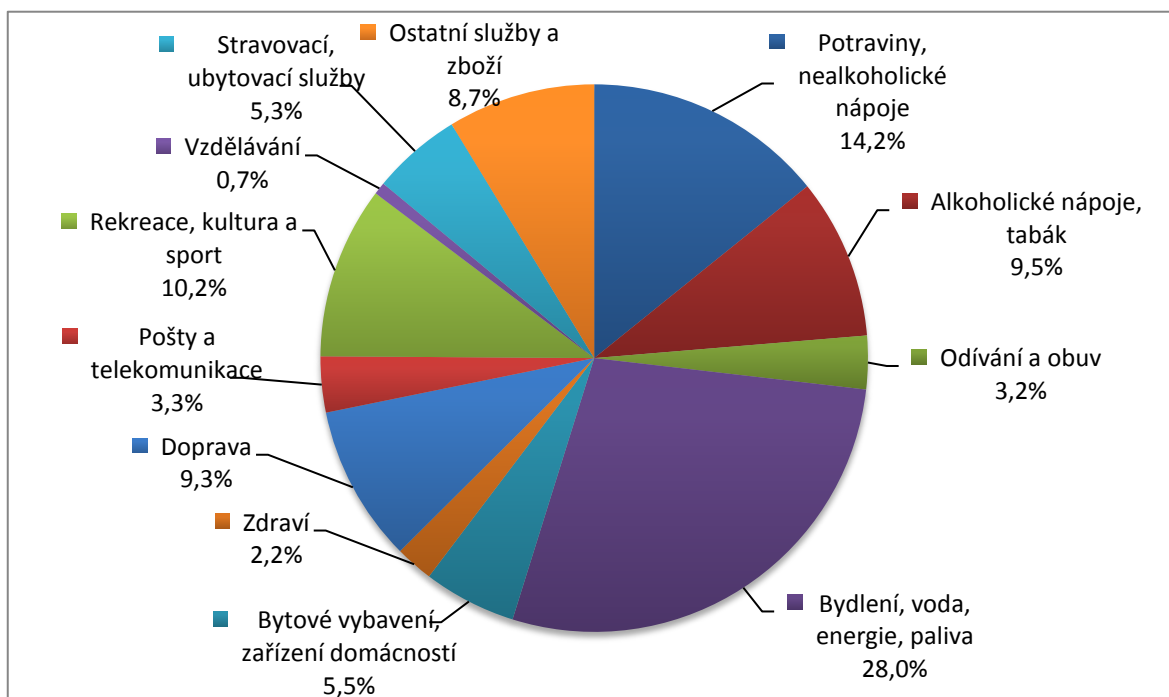
Tabulka 6 Podíl výdajů na konečnou spotřebu domácností a neziskových institucí sloužících domácnostem k HDP za rok 2010

Země	[%]	Země	[%]
EU 27	58,1	Maďarsko	53,3
Belgie	52,9	Malta	61,6
Bulharsko	62,8	Německo	57,5
Česká republika	50,3	Nizozemsko	45,4
Dánsko	48,5	Polsko	61,4
Estonsko	52,1	Portugalsko	66,0
Finsko	55,1	Rakousko	54,5
Francie	58,2	Rumunsko	64,0
Irsko	50,8	Řecko	74,5
Itálie	60,6	Slovensko	58,5
Kypr	66,5	Slovinsko	56,0
Litva	64,4	Spojené království	64,4
Lotyšsko	63,0	Španělsko	57,7
Lucembursko	33,5	Švédsko	48,4

Zdroj: Eurostat

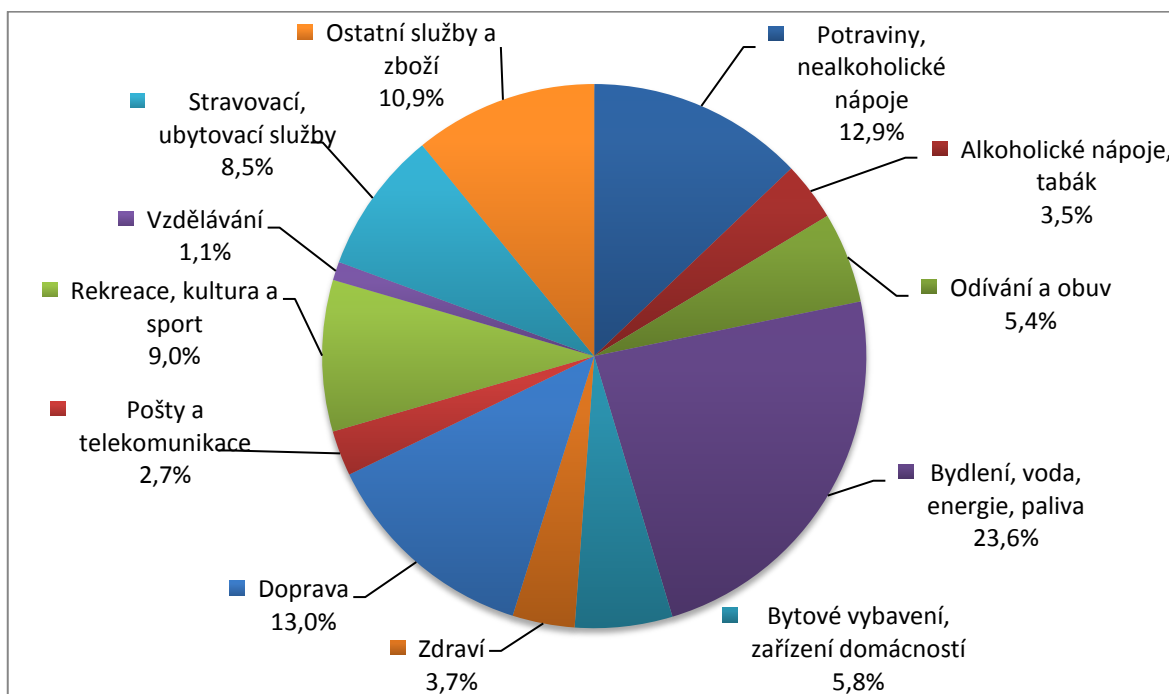
Potraviny a nealkoholické nápoje jsou jedny z nejdůležitějších spotřebních statků a zauímají druhou největší část výdajů na spotřebu domácností v EU 27. Výše příjmů značně ovlivňuje velikost podílu výdajů na tuto položku. V Rumunsku připadne na potraviny 29% z celkových výdajů na spotřebu a v Litvě 26,4%, přičemž jejich hrubý disponibilní důchod patří mezi nejnižší mezi členskými státy. Srovnáním grafů (8,9) se lze přesvědčit, že podíl spotřebních výdajů u položky alkoholické nápoje a tabak je v ČR téměř trojnásobný, než je tomu v průměru u všech 27 států EU. Příčinu této nelichotivé statistiky lze nalézt v extrémně levném alkoholu, oproti jiným zemím EU, jeho snadné dostupnosti a tolerantního postoje české společnosti k jeho pití. Nadprůměrný podíl spotřebních výdajů v porovnání ČR s EU je vykazován také u bydlení, vody, energie a paliva, stejně jako u Velké Británie, Skandinávských zemí nebo Dánska, kde jsou ale velmi vysoké ceny za bydlení. Za zmínku také stojí podprůměrný podíl výdajů na dopravu, který má Česká republika spolu se Slovenskem a Polskem v porovnání se zbytkem Evropy.

Graf 8 Struktura výdajů na konečnou spotřebu domácností podle účelu v ČR (2010)

Zdroj: Český statistický úřad, vlastní zpracování

Graf 9 Struktura výdajů na konečnou spotřebu domácností podle účelu v EU 27 (2010)

Zdroj: Eurostat, vlastní zpracování

11. Závěr

Hrubý domácí produkt je makroekonomickým ukazatelem vyspělosti a výkonnosti hospodářství. Jeho dominantní složku tvoří právě spotřeba domácností, z makroekonomického pohledu vyjádřená ukazatelem výdajů na konečnou spotřebu domácností. Od přechodu z centrálně plánovaného hospodářství k tržní ekonomice uplynulo více než 20 let. Během té doby se nominální hrubý domácí produkt zvýšil o 150% a převážný vliv na to měly výdaje na konečnou spotřebu domácností, díky dlouhodobému polovičnímu podílu na HDP. Z toho vyplývá, že změna chování segmentu domácností, ve smyslu poklesu či růstu spotřebních výdajů po statcích a službách má zásadní vliv na hospodářský růst světových ekonomik.

K úhradě spotřeby sektoru domácností slouží zejména disponibilní důchod, který vykazoval společně s výdaji na konečnou spotřebu domácností silnou vzájemnou závislost. Tyto dva ukazatele rostly téměř totožným tempem a jejich nárůst činil 61% ve sledovaném desetiletí. Nespotřebovanou část disponibilního důchodu tvoří pak úspory domácností, jenž v tomtéž období s vývojem důchodu příliš nekorelovaly, přestože ještě v roce 1995 patřili češi k nejspornivějším národům. Toto konzervativní chování bylo však záhy nahrazeno příklonem domácností ke spotřebě trvajícím až do období ekonomické konjunktury v letech 2005 - 2007. Aby v následujících letech došlo znovu u domácností k odklonu od tvorby úspor. Eskalující spotřební výdaje, v posledních patnácti letech, jsou důsledkem osvojení si konzumního způsobu života, snahou o růst životní úrovně. Spolu s příklonem českých domácností k vlastnímu bydlení to vedlo ke změně přístupu lidí ke zadlužování se, které za léta 1995 až 2011 stoupl z 35,5 mld. korun na 1,118 biliónu korun. Pozitivem je, že tři čtvrtiny dluhu jsou tvořeny úvěry na bydlení, zbývající část zaujímají spotřebitelské úvěry. Další kladnou zprávou je, že rychlé tempo zadlužování se, probíhající mezi roky 2001 až 2007, v dalších třech letech značně zpomalilo. Co se týče výše relativní zadluženosti sektoru domácností, tak ve srovnání s eurozónou, byla prakticky o polovinu nižší, což se dá považovat za velmi dobrý výsledek.

Za léta 1995 – 2010 stouply výdaje domácností na konečnou spotřebu z 776,7 mld. Kč na 1,872 bilionu korun. Do nárůstu spotřebních vydaní se promítly nejen tržní, ale částečně i administrativní vlivy v podobě deregulací cen nájemného a energií, zvýšením

sazby DPH z 5 na 9% u potravin, nealkoholických nápojů, ubytovacích služeb, školních jídelen, léků a jiných zdravotnických výrobků, jenž patří do oddílu zdraví, kde došlo i k zavedení zdravotnických poplatků. Zvýšení DPH z 5 na 19% se promítlo u jídel a nápojů v restauracích a každoročně od roku 2004 dochází ke zvyšování spotřební daně u tabákového zboží. Zlepšující se životní úroveň a technologický pokrok se projevil v rapidním nárůstu množství mobilních telefonů, ke vzestupu dále došlo v používání internetového připojení a nejnovější audio-video techniky, stejně tak stoupá počet osobních počítačů v českých domácnostech.

Typ domácnosti a různá úroveň příjmů hraje ve struktuře spotřebních výdání významnou roli. Z tohoto hlediska se nejlépe daří bezdětným domácnostem zaměstnanců, nejhůře pak domácnostem s dětmi a minimálními příjmy a rodinám v čele s nezaměstnanou osobou. Evidentní rozdíly panují mezi 10% domácností s nejvyššími příjmy, u nichž znatelná část výdajů připadá na zbytné statky a služby, a 10% domácností s nejnižšími příjmy, které nejvíce utrácí za nezbytné zboží a služby, jako jsou potraviny, nealkoholické nápoje a nájemné za bydlení.

V mezinárodním srovnání HDP na obyvatele podle standardu kupní síly se Česká republika umístila v roce 2010 pod průměrem Evropské unie a skončila ze všech 27 zemí EU na 18-19. místě společně s Portugalskem. Porovnáním struktury spotřeby tuzemských domácností s průměrem domácností EU 27 vyšlo najevo, že podíl výdajů na spotřebu alkoholu a tabáku jsou téměř trojnásobný, než je tomu v celé EU. Nadprůměrný podíl tvoří výdaje za bydlení, vodu, energii a palivo. Podprůměrný podíl spotřebních výdajů českých domácností je vykazován u oddílu doprava a odívání a obuv.

12. Seznam použitých zdrojů

Knižní publikace:

1. BERNANKE, B. S. – FRANK, R. H. *Ekonomie*. Praha: Grada, 2002, 803 s. ISBN 80-247-0471-4.
2. BRČÁK, J. – SEKERKA, B. *Makroekonomie*. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství Aleš Čeněk, 2010, 292 s. ISBN 978-80-7380-245-5.
3. HELÍSEK, M. *Makroekonomie – základní kurz*. 2. přepracované vydání. Slaný: Melandrium, 2002. 326 s. ISBN 80-86175-26-1.
4. HOLMAN, R. *Ekonomie*. 3. aktualizované vydání. Praha: C. H. Beck, 2002, 714 s. ISBN 80-7169-681-6.
5. HOLMAN, R. *Makroekonomie – středně pokročilý kurz*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2004, 424 s. ISBN 80-7179-764-2
6. JUREČKA, V. – JÁNOŠÍKOVÁ, I. A KOL. *Makroekonomie – základní kurz*. 2. vydání. Ostrava: Vysoká škola báňská – Technická univerzita, 2009, 299 s. ISBN 978-80-248-2065-1
7. KLÍMA, J. *Makroekonomie*. 1. vydání . Praha: Alfa publishing, 2006, 141 s. ISBN 80-86851-27-3.
8. KRAMEŠ, J. *Makroekonomie – základní kurz*. 2. přepracované vydání. Praha: Oeconomica, 2008, 194 s. ISBN 978-80-245-1319-5
9. MANKIW, N. G. *Zásady ekonomie*. Praha: Grada Publishing, 2000, 764 s. ISBN 80-7169-891-1.
10. PAVELKA, T. *Makroekonomie – základní kurz*. 2. vydání. Slaný: Melandrium, 2007, 278 s. ISBN 978-80-86175-52-2.
11. SAMUELSON, P. A. – NORDHAUS, W.D. *Ekonomie*. 17. vydání. Praha: NS Svoboda, 2007, 776 s. ISBN 978-80-205-0590-3.
12. SOUKUP, J. A KOL. *Makroekonomie: moderní přístup*. 1. vydání. Praha: Management Press. 514 s. ISBN 978-80-7261-174-4.
13. FUCHS, K. – TULEJA, P. *Makroekonomie I*. 1. Vydání. Brno: Masarykova universita, 2003, 282 s. ISBN 80-210-3073-9

Internetové zdroje:

14. Český statistický úřad [online]. ©2012, poslední revize 01.03.2012 [citováno 01.03.2012]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/>>

15. Eurostat [online]. ©2012, poslední revize 21.03.2012 [citováno 21.03.2012]. Dostupné z: <<http://www.ec.europa.eu/eurostat>>

16. Ministerstvo financí ČR [online]. ©2009, poslední revize 13.01.2012 [citováno 13.01.2012]. Dostupné z: <<http://www.mfcr.cz/>>

17. World Bank Group [online]. ©2011, poslední revize 31.01.2012 [citováno 31.01.2012]. Dostupné z: <<http://www.worldbank.org/>>

13. Přílohy